

Rajakarjalaistaustaisten ja muiden suomalaisten mielikuvia *karjalasta*

MARJATTA PALANDER

1 Johdanto

Karjala-käsite on ei-lingvistien keskuudessa monitulkintainen: kun kielitieteessä sillä tarkoitetaan suomen läheisintä sukukieltä, jonka pääasiallinen puhuma-alue on Venäjällä Karjalan tasavallassa, arkikielessä sen tarkoitteena ovat vaihtelevasti suomen itäisimmät murteet, joihin joskus luetaan myös rajantakainen karjalan kieli. Kansanomaista *karjala*-nimitystä on käsitelty eräissä viime aikojen kansanlingvistisissä tutkimuksissa enimmäkseen nuorten suomalaisten mielikuvien pohjalta (Kohonen 2005; Palander & Nupponen 2005; Palander 2007, 2011: 115–117, 121–122, 124–130; Kokko 2010: 75–81; Nupponen 2011: esim. 78–83; Toivanen 2014: 80–81, 84–86, 90). Jonkin verran havaintoja on myös siirtokarjalaisilta (Nupponen 2005) sekä vienankarjalaisilta (Kunnas & Arola 2010; Kunnas 2013: 303–309, 2014), ja lisäksi asiaa on aiemmin sivuttu livvinkarjalaisia koskevassa perinteentutkimuksessa (Heikkinen 1989: 349–350). Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on se, mitä yhteistä ja erilaista eri alueilta kotoisin olevien suomalaisten *karjala*-mielikuvissa on ja erityisesti miten rajakarjalaistaustaisten käsitykset suhteutuvat muiden suomalaisten käsityksiin. Minne *karjala* maantieteellisesti tavallisten kielenkäyttäjien mielestä sijoittuu, ja mistä kieli muodon tunnistaa? Millaisena *karjalaa* pidetään, millaisin metakielellisin ilmauksin sitä kuvataan ja missä määrin näihin käsityksiin vaikuttaa arvioijan asuinpaikka ja kielellinen tausta?¹

Tutkimus kuuluu kansanlingvistiikan ja tarkemmin kansandialektologian alaan, jossa on selvitetty maallikoiden käsityksiä aluemurteista: niiden maantieteellisestä sijainnista ja niille ominaisista kielenpiirteistä eli kielitietoisuudesta. Lisäksi tutkimuskohteena on ollut ei-lingvistien kieltä koskeva metakieli, johon kuuluvat eri aluemurteiden ja muiden kielen varieteettien nimitykset sekä kieltä ja sen ilmiöitä luonnehtiva sanasto. Maallikoiden mielteitä aluemurteiden sijainnista on selvitetty murrekarttojen piirrätystehtävillä aina kansanlingvistiikan alkuajoista, 1980-luvulta

1. Olen kiitollinen Virittäjän nimettömille arvioijille käsikirjoitustani koskeneista arvokkaista kommentaareista ja täydennyssehdotuksista.

lähtien (Preston 1982, 1989, 1993), ja menetelmää on sittemmin sovellettu eri puolilla maailmaa (ks. Preston toim. 1999; Long & Preston toim. 2002), myös Suomessa (esim. Palander & Nupponen 2005; Palander 2005, 2007, 2011; Kokko 2010). Spatiaalisten käsitysten lisäksi mentaalikarttatehtävät ovat tuottaneet tietoa ei-lingvistien metakielestä ja eri varieteetteihin yhdistyvistä kielenpiirteistä, mutta näiden tutkimiseksi on kehitetty muitakin menetelmiä. Metakieltä ja kielellisiä asenteita on selvitetty esimerkiksi teemahaastatteluilla ja keskusteluilla (Preston 1994; Niedzielski & Preston 2000: 97–; Remlinger 2006). Asennetutkimuksissa on lisäksi sovellettu jo aiemmin sosiolingvistiikassa hyödynnettyjä arviointitestejä (esim. Coupland, Williams & Garret 1999; Bolfek Radovani 2000; Gooskens & Bezooijen 2002; Garrett, Coupland & Williams 2003: 92–93, 128–134; Kennetz 2010). Suomalaisissa tutkimuksissa maallikoiden käyttämää metakieltä on kerätty karttatehtävien yhteydessä ja erillisillä haastatteluilla, kirjallisilla kyselyillä, sähköpostikyselyillä sekä kirjoitus-tehtävillä. Näillä menetelmillä sekä tunnistus- ja imitaatiotesteillä on selvitetty myös ei-lingvistien tietoisuutta murrepiirteistä ja niiden hyväksyttävyydestä. (Ks. Mieli-käinen & Palander 2014b: 21–25.)

Maallikoiden metakieli voidaan hahmottaa kaksitasoisena: toisaalta se on raportointia itse kielestä eli varieteettien ja kielenilmiöiden nimityksiä ja kuvauksia (metakieli 1), toisaalta se kuvastaa asennoitumista paitsi kieleen myös sen puhujiin (metakieli 2). Siten metakieli 1:n piiriin kuuluvat sellaiset ilmaukset kuin *mä, sä -kieli* tai *ässän suhauttelu*, kun taas metakieli 2:ta edustavat kommentit *laiska murre, puhua hienostellen* tai *kuulostaa ihanalta*. (Preston 1998; Niedzielski & Preston 2000: 302–314.)

Suomalaisten maallikoiden metakieli sisältää aineksia erilaisista kielen rekistereistä. Kouluopetuksen välityksellä tavallisimmat kielitieteen erikoistermit, kuten *vokaali*, *konsonantti* ja *passiivi*, ovat tuttuja tavallisille kielenkäyttäjillekin. Aina niiden tarkkaa merkitystä ei kuitenkaan tunneta, ja esimerkiksi *painolla* ja *painottamisella* voidaan viitata äänteen keston tai laatuun tai ylipäätään äänteen esiintymiseen. Myös yleiskieleen kuuluvat kielitieteen termit voivat arkikeskusteluissa saada eri merkityksen kuin lingvistien käyttäminä: esimerkiksi *murresanalla* voidaan tarkoittaa mitä tahansa muotoa, joka poikkeaa yleiskielestä murteellisen äänne- tai muotoasunsa vuoksi, ja *kirjaimella* tarkoitetaan äännettä. Tavallista kuitenkin on, että kun käytössä ei ole varsinaisia kieltä koskevia termejä, turvaututaan arkikielen sanastoon, josta osa on jo termistynyt niin, että sen tuntevat ja sitä käyttävät yhteisesti eri puolilla maata asuvat suomalaiset. Tällaisia sanoja ovat *nuotti*, jolla viitataan intonaatioon, ja *tuplaaminen*, jolla ymmärretään yleisesti konsonantin geminoitumista. Tyypillinen kansanomainen termi on myös *venyttäminen* erilaisista ääntenmuutoksista, jotka ovat johtaneet pitkään tai pidentyneeseen vokaaliin tai pidentyneeseen konsonanttiin tai geminaattaan. (Mieli-käinen & Palander 2014b: 119–150.)

Maallikoiden kielitietoisuutta voidaan verrata kielentutkijoiden havaintoihin seuraavista neljästä näkökulmasta (Preston 1996, 1998: 78–82). 1) Kaikkiin kielenilmiöihin ei tavallisilla kielenkäyttäjillä ole pääsyä (*availability* 'saatavuus'); jotkin piirteet herättävät huomiota herkemmin kuin muut, ja havaitsemisessa on myös yksilöiden välisiä eroja. 2) Havainnot kielenpiirteestä voivat olla tarkkoja tai epätarkkoja (*accuracy* 'tark-

kuus'). On esimerkiksi havaittu, että savolaismurteessa on diftongiutumista, mutta havainto *ie*-diftongista *ää*:n vastineena (*vientää*) ei vastaa tutkimustietoa asiasta (*viäntää* 'vääntää'). 3) Kieltä havainnoidaan jatkumomaisella asteikolla sen mukaan, miten seikkaperäistä (*detail* 'yksityiskohta') havaitseminen on. Ei-lingvistit voivat siten kiinnittää huomiota joko kielen yksityiskohtiin (*specific* 'spesifinen, yksityiskohtainen'), kuten *konsonanttien tuplaamiseen*, tai kokonaisvaikutelmaan (*global* 'globaali, yleinen'), esimerkiksi murteen *raskauteen*. 4) Kielitietoisuutta voidaan tarkastella myös siltä kannalta, miten hyvin varieteettia pystyy hallitsemaan (*control* 'hallita, kontrolloida'). Ei-lingvisti saattaa jäljitellä vierasta murretta foneettisia piirteitä myöten, mutta ei pysty erittelemään varieteetille ominaisia piirteitä.

Tämän artikkelin tutkimusaineisto koostuu useista kansanlingvistikista haastatteluaineistoista, jotka voidaan jakaa kahteen erilaiseen pääryhmään, mentaalikartta-aineistoon (eli kartta-aineistoon) ja rajakarjalaistaustaisten haastatteluaineistoon. Mentaalikartta-aineiston informanteina ovat olleet pääosin 20–30-vuotiaat nuoret aikuiset, jotka ovat kotoisin Suomen Pohjois- ja Etelä-Karjalan maakunnista (JoY 1998, 2000; Harjula 2003; Kohonen 2003; Kosonen 2004; Palander 2004; Sarola 2004), pääkaupunkiseudulta (HY 2002) ja Turun seudulta (TY 2009). Nämä haastattelut ovat olleet puolistrukturoituja teemahaastatteluja, ja niihin on sisällynyt yhtenä osana mentaalikarttatehtävä, jossa haastateltavia on pyydetty merkitsemään Suomen kartalle oletustensa mukaiset suomen murteet, nimeämään ne sekä kuvailemaan niitä. Karttapohjana itäsuomalaisten ja pääkaupunkiseutulaisten haastatteluissa on ollut maanmittaushallituksen laatima Suomen pitäjäkartta, josta ilmenevät pitäjänimien lyhenteet, tai osassa aineistoa (JoY 2000; Harjula 2003; Kohonen 2003; Sarola 2004) niin sanottu sokea karttapohja, jossa on vain pitäjien rajat. Näiden karttapohjien kuntajako noudattaa vuoden 1938 tilannetta, eli karttaan on merkitty myös toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitolle luovutetun alueen kunnat sekä lisäksi Inkerinmaa. Sen sijaan Turun seudun haastateltavat merkitsivät murteita vuoden 1978 tilannetta vastaavaan karttapohjaan, josta näkyvät kuntien nimet mutta josta luovutetun Karjalan kunnat puuttuvat. Karttatehtävän yhteydessä haastateltavilta pyrittiin saamaan mahdollisimman paljon kielenainesimerkkejä, joiden perusteella on selvitetty aluemurteiden tunnetuimpia piirteitä sekä sitä, missä määrin mainitut kielenainekset vastaavat kielitieteellistä tutkimustietoa kyseisistä murteista. Itäsuomalaisten ja pääkaupunkiseutulaisten murrekäsityksiä on esitelty kokoavasti jo aiemmin (esim. Palander 2007, 2011); Turun seutua edustavien murremielikuvista ei ole toistaiseksi laajempaa tutkimusta (kuitenkin Palander & Kurki 2010).

Rajakarjalaistaustaisten haastatteluaineisto puolestaan muodostuu 31 teemahaastattelusta (ISY 2012–2013). Niissä haastateltavina on ollut pohjoiskarjalaisia, joilla on rajakarjalaiset sukujuuret. Nämä haastateltavat ovat kahta lukuun ottamatta toisen polven siirtokarjalaisia tai heidän jälkeläisiään, joiden lapsuudenkodissa on puhuttu ainakin jossain määrin karjalan kieltä. Toisen polven siirtokarjalaiset ovat syntyneet Raja-Karjalassa (Suistamolla, Suojärvellä, Impilahdella, Salmassa tai Ilomantsin luovutetuissa kylissä) ja siirtyneet sotien jälkeen uusille asuinpaikoilleen lapsina. Kahdella haastateltavalla ei ole karjalankielisiä sukujuuria. Toinen heistä on kyllä syntynyt ja asunut Suistamolla karjalankielisten keskuudessa ja ollut siten läheisessä kon-

taktissa heihin, mutta itse hän on lähtöisin suomenkielisestä perheestä. Toinen taas on asunut lapsuutensa ja osan aikuisikänsäkin impilahtelaisen siirtokarjalaisen naapurina ja havainnoinut tämän kieltä. Haastateltavat ovat syntyneet vuosina 1917–1962. Haastattelut ovat enimmäkseen yksilöhaastatteluja, mutta viidessä läsnä on ollut muitakin perheenjäseniä, kuten aviomies, sisar tai lapsen perhe. Rajakarjalaisaineisto on koottu Itä-Suomen yliopiston tutkimushankkeessa Suomen ja karjalan rajalla: näkökulmia lähisukukieliin ja niiden murteisiin (FINKA)², ja sen avulla pyritään selvittämään, kuinka yksityiskohtaisesti toisen ja kolmannen polven siirtokarjalaiset hallitsevat unohtumassa olevaa kieltä ja mitä he lapsuudessaan tai edellisen polven sukulaisilta kuulemastaan kielimuodosta vielä muistavat. Tähän aineistoon ei kuulu kartta-tehtävää, vaan tutkimustehtävän luonteen vuoksi menetelmänä teemahaastattelun lisäksi on käytetty tunnistus- ja imitointitestejä.

Kaikkiaan tutkimusaineistoa on 315 suomalaiselta, joiden edustamat alueet käyvät ilmi kartasta 1. Rajakarjalaishaastatteluja on käsitelty kokonaisuuksina, eli läsnä olleita muita perheenjäseniä ei ole eritelty haastateltavien lukumäärään. Mentaalikartta-aineiston haastatteluja ei yleensä ole nauhoitettu, vaan haastattelijä on kirjoittanut vastaukset muistiin joko yleiskielellä tai puhekielellä sillä tarkkuudella kuin on pystynyt. Valtaosan mentaalikartta-aineistosta ovat keränneet suomen kielen opiskelijat kurssitöinään. Tämän aineiston nauhoittaminen ei aina olisi ollut mahdollistakaan, koska haastattelut on toteutettu suunnilleen samanaikaisesti jopa yli sadan informantin kanssa, kuten Helsingin seudulla vuonna 2002. Sen sijaan rajakarjalaistaustaisten haastattelut päätettiin jo alun alkaen nauhoittaa, sillä oli odotettavissa, että haastateltavista ainakin osa puhuisi karjalan kieltä, jonka merkitseminen kertakuulemalta ei saattaisi onnistua.

Rajakarjalaisaineiston nauhoitetuista haastatteluista sitaatit on litteroitu puoli-karkeata karkeammalla transkriptiolla. Tutkimukseen poimituihin esimerkkeihin on merkitty informantin kotikunta tai rajakarjalaistaustaisilta se luovutetun alueen pitäjä, jota he edustavat, sekä aineistotunnus ja keruuvuosi (esim. Turku, TY 2009 tai Suojärvi, ISY 2013). Kaikki aineistot ovat säilytteillä Itä-Suomen yliopiston suomen kielen oppiaineen kokoelmissa. Uusimmasta, rajakarjalaisia koskevasta aineistosta on olemassa haastateltujen kirjalliset tutkimusluvut; vanhempiin aineistoihin luvat on kysytty suullisesti.

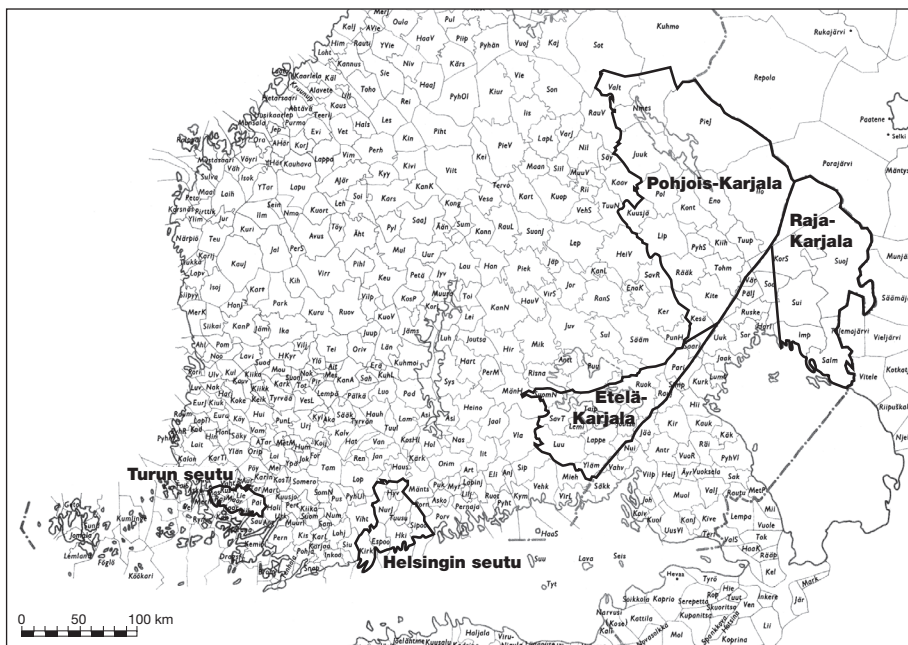
2 *Karjalan* alue mentaalikartoissa

Suomen kielen perussanakirjassa (PS) ja *Kielitoimiston sanakirjassa* (KS) kielimuodon nimitys *karjala* selitetään paitsi karjalan kieleksi myös yleiskielessä käytetyksi nimitykseksi, jolla tarkoitetaan varsinkin Karjalankannaksella vanhastaan puhuttuja suomen murteita eli kaakkoismurteita. Kun Karjalankannas luovutettiin viime sotien jälkeen Neuvostoliitolle, kaakkoismurteiden alue supistui merkittävästi: nykyään se kä-

2. Tutkimushankkeella oli Suomen Akatemian rahoitus vuosiksi 2011–2014 (SA 137479).

sittää pääasiassa Suomen Etelä-Karjalan maakunnan.³ Myös *Suomen murteiden sanakirjassa* (SMS) kansanomaisen *karjalan* merkitys on ”(entisen) Karjalan maakunnan (eteläosan, lähinnä Viipurin läänin) murre, kaakkoismurre”. SMS mainitsee kyseisessä kohdassa tosin vain kaksi esimerkkiä, joista toinen on Viipurin läänin Uudeltakirkolta, toinen Juuasta. Juuasta muistiin merkitty sitaatti viittaa Pohjois-Karjalaan: *on tämä karjala vähä eriläesta ku’ iham peäsavo*.

Kansanomaisissa murre-sanakirjoissa ja viime vuosikymmenten murrekäännös-kirjallisuudessa *karjalalla* viitataan yleensä Etelä-Karjalan maakunnan kielimuotoon. Esimerkiksi *Suomi-murre-suomi-sanakirjassa* (Tervonen & Virtanen 2009) *karjala* tarkoittaa nykyisessä Etelä-Karjalassa puhuttavaa murretta, ja *Karjalaisii katkismus* (Kuro-nen toim. 2000) pohjautuu Lappeenrannan seudun kaakkoismurteeseen. Myös Asterix-sarjakuva-albumi *Kallija tyttölöi* ”Karjala murteel” (Lahikainen 1999) ja Aku Ankan murrekäännös *Kaik lutviutuup* (Anttonen 2004) edustavat lähinnä Etelä-Karjalan kaakkoismurteita. *Karjalan murteen* aluetta koskevista mielikuvista kertoo muun muassa se, millaisia tekstejä lähetettiin Aku Ankan murrekäännöskilpailuun. Ohjeeksi oli annettu, että käännöksissä oli mahdollista käyttää joko Pohjois-Karjalan tai Etelä-Karjalan murretta. Käännösehdotelmia oli kaikkiaan 199, joista kolmekymmentä edusti Pohjois-Karjalan savolaismurteita ja valtaosa kaakkoismurteita. (Rutanen 2007: 1–2.)

Kartta 1.
Aineiston informanttien edustamat alueet.

3. Etelä-Karjalan maakuntaan kuuluva Suomenniemi ei kuulu kaakkois- vaan eteläsavolaismurteisiin (Mielikäinen 1981: 13–16). Läntisimmät kaakkoismurteet, Virolahden ja Miehikkälän murteet, taas ovat osa Kymenlaaksoa eivätkä Etelä-Karjalan maakuntaa.

Nykyajan nuorten ei-lingvistien *karjala*-nimityksen tarkoituksia voidaan tarkastella mentaalikartta-aineiston avulla. Nimitysten *karjala*, *karjalaiset murteet*, *Karjalan murre* tai *Karjalan murteet* määrät käyvät ilmi taulukosta 1.

Taulukko 1.
Karjala-nimityksen käyttäjämäärät mentaalikartta-aineistossa.

Ryhmä	Informantit N	Karjala-nimityksen käyttäjät	
		f	%
Pohjoiskarjalaiset	59	18	30,5
Eteläkarjalaiset	49	16	32,7
Pääkaupunkiseutulaiset	116	53	45,7
Turun seutulaiset	60	16	26,7

Kaikkiaan kartta-aineiston 284 informantista *karjalan* on karttoihinsa merkinnyt 103 eli runsas kolmasosa. Suhteellisesti yleisimmin *karjala* esiintyy pääkaupunkiseutulaisten kartoissa: se on merkitty niistä lähes 46 prosenttiin. Syynä on se, että eteläsuomalaisilla ei ilmeisesti ole ollut tarvetta eritellä maakunta-alueita yksityiskohtaisemmin, mikä on tavallisempaa itäsuomalaisille. Kuudentoista yleisimmän murrenimityksen joukossa nimittäin *Pohjois-Karjalan murre* on sekä pohjois- että eteläkarjalaisilla informanteilla viidenneksi yleisin. Eteläkarjalaisilla oman maakunnan nimeen pohjautuva *Etelä-Karjalan murre* on kuudennella tilalla, kun taas pohjoiskarjalaisilla vasta sijalla 15. Sen sijaan pääkaupunkiseutulaisten murrenimityksissä viidenneksi yleisin on *Karjalan murre* ja vasta 14. on *Pohjois-Karjalan murre*. *Etelä-Karjalan murre* ei Helsingin seutua edustavien kartoissa yllä 16:n yleisimmän nimityksen joukkoon lainkaan. (Palander 2011: 34–35.) Erot johtunevat siitä kansainvälisestäkin havaitusta säännönmukaisuudesta, että lähimmät alueet tunnetaan yksityiskohtaisemmin kuin kaukaisemmat. Tämä koskee paitsi murteiden aluerajoja myös niiden ominaispiirteitä. (Preston 1989: 35–39.)

Itäsuomalaisista *karjala*-nimitystä on käyttänyt noin kolmasosa. Harvinaisin nimitys on Turun seutua edustavilla informanteilla, joista nimitys esiintyy runsaalla neljäsosalla. On mahdollista, että tähän on osaltaan vaikuttanut erilainen pohjakartta, jossa ei ole ollut näkyvissä luovutetun Karjalan alueita. – Pelkän *karjalan* ohessa karttoihin on merkitty muun muassa sellaisia murteita kuin *Pohjois-Karjalan*, *Savo-Karjalan* tai *Etelä-Karjalan murre*, mutta ne on jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle.

Karjalan alue näyttäytyy karttapiirroksissa hieman erilaisena sen mukaan, mistä päin Suomea asiaa on katsottu. Piirrosten murrealueajaukset ovat enimmäkseen summittaisia, nopeasti hahmoteltuja, eikä niissä yleensä ole noudateltu tarkasti pitäjien rajoja (ks. karttoja 2 ja 3 liitteissä 1 ja 2). Useimmiten niistä käy kuitenkin ilmi, mitä maakunnallista tai taloudellis-hallinnollista aluetta kartan piirtäjä on tarkoittanut murteita sijoittaessaan. Karttapiirrosten yksimielisimmät *karjala*-rajaukset koskevat Etelä- ja Pohjois-Karjalan maakuntia. Informanttiryhmien välillä on kuitenkin sellainen ero,

että Etelä-Karjalan maakuntaa pitävät *karjalan* alueena selvimmin eteläkarjalaiset, kun taas pohjoiskarjalaiset, pääkaupunkiseutulaiset ja Turun seutulaiset ovat yksimielisimpiä *karjalan* sijoittumisesta Pohjois-Karjalaan. Jos karttoja tarkastellaan siten, missä suhteessa näiden kahden maakunnan alueet kuuluvat eri informanttiryhmissä *karjalan* piiriin, tulokset ovat seuraavat:

- eteläkarjalaiset: *karjala*-rajauksista 100 %:ssa (N = 16) mukana vähintään Etelä-Karjala, 25 %:ssa vähintään Pohjois-Karjala
- pohjoiskarjalaiset: *karjala*-rajauksista 89 %:ssa (N = 18) mukana vähintään Pohjois-Karjala, 17 %:ssa Etelä-Karjala
- pääkaupunkiseutulaiset: *karjala*-rajauksista 57 %:ssa (N = 53) mukana vähintään Pohjois-Karjala, 40 %:ssa Etelä-Karjala
- Turun seutulaiset: *karjala*-rajauksista 69 %:ssa (N = 16) mukana vähintään Pohjois-Karjala, 56 %:ssa Etelä-Karjala.

Kaikissa muissa ryhmissä paitsi eteläkarjalaisilla enemmistö *karjala*-rajauksista käsittää Pohjois-Karjalan. Se, että Etelä-Karjala jää ulkopaikkakuntalaisten kartoissa vähemmälle huomiolle, voi johtua maakunnan pienestä koosta ja alueen sijaintia koskevasta epämääräisestä tiedosta. Aineistonkeruun erotkin voivat osaltaan vaikuttaa itäsuomalaisten näkemyksiin: pohjoiskarjalaisia haastateltiin useimmiten heidän koti-maakunnassaan, mutta eteläkarjalaisista nuorista jopa noin 40 prosenttia asui haastattelujen aikana opiskelupaikkakunnallaan Joensuun seudulla, mistä heidät tavoitettiin helposti. Siten ainakin näillä eteläkarjalaisilla oli selvä käsitys siitä, että Pohjois- ja Etelä-Karjala ovat erillisiä maakuntia ja eroavat murteiltaan toisistaan. Kaikki pohjoiskarjalaiset puolestaan eivät tunteneet Etelä-Karjalaa eivätkä nähneet naapurimaakunnan murre-eroja; viidesosa pohjoiskarjalaisista jätti Etelä-Karjalan alueen kokonaan nimeämättä. Sen sijaan kaikki eteläkarjalaiset sisällyttivät Pohjois-Karjalan johonkin murrealueeseen. (Palander & Nupponen 2005: 30, 34; Palander 2011: 34.)

Kartta-aineiston mukaan ei siis voi sanoa, että nuoret suomalaiset tarkoittaisivat *karjalalla* ensisijaisesti Kannaksen kaakkoismurteita (vrt. PS, KS ja SMS s. v. *karjala*) tai edes Etelä-Karjalan kaakkoismurteiden aluetta. Etelä-Karjala yhdistyy *karjalaan* eniten eteläkarjalaisten mielikuvissa. Tosin pääkaupunkiseutulaisten kartoissa suurin yksimielisyys *karjalan* aluerajoista osuu Etelä-Karjalan maakunnan länsi- ja etelärajoille; muuten rajaviivat halkovat murrealueita lukuisista eri kohdista (Palander 2011: 125–126).

Kaikissa informanttiryhmissä osassa karttoja *karjalan* alueeseen on luettu Pohjois- tai Etelä-Karjalan lisäksi muitakin itämurteiden alueita, varsinkin Etelä- ja Pohjois-Savoja eli sydänsavolaismurteita.

Karjalan alueessa mukana sydänsavolaisia murteita:

- eteläkarjalaiset 16 % (N = 16)
- pohjoiskarjalaiset 28 % (N = 18)
- pääkaupunkiseutulaiset 23 % (N = 53)
- Turun seutulaiset 25 % (N = 16).

Sydänsavolaisia murteita *karjala*-rajauksiin sisältyy pohjoiskarjalaisilla, pääkaupunkiseutulaisilla ja Turun seutulaisilla suunnilleen samassa määrin, noin neljäsosalla, mutta eteläkarjalaisilla näitä naapurialueita on mukana harvemmin.

Pohjoiskarjalaisten, pääkaupunkiseutulaisien ja lounaissuomalaisten *karjala*-alueet sisältävät noin kymmenellä prosentilla myös Kainuun murteita. Eteläkarjalaisilla vastaava osuus on kuusi prosenttia.

Karjalan alueessa mukana Kainuun murteita:

- eteläkarjalaiset 6 % (N = 16)
- pohjoiskarjalaiset 11 % (N = 18)
- pääkaupunkiseutulaiset 9 % (N = 53)
- Turun seutulaiset 12 % (N = 16).

Tulos voi selittyä siitä, että Pohjois-Karjalaa karttoihinsa tavoitelleet eivät ole olleet täysin selvillä maakunnan pohjoisrajasta; *karjala*-rajauksiin on siten tullut mukaan Kainuun eteläosien murteita. On tietysti mahdollista, että osa vastaajista on pitänytkin Kainuuta *karjalanmurteisena*, vaikkakaan suullisista kommenteista tämä ei käy ilmi. Osa pääkaupunkiseudulta kotoisin olevista taas on merkinnyt *karjalan* huomattavan laajalle alueelle Itä-Suomeen, jolloin rajauksiin on jäänyt Pohjois-Karjalan lisäksi sydänsavolaisia ja Kainuunkin murteita.

Tarkistamatta on vielä se, missä määrin nuoret suomalaiset pitävät *karjalana* perinteisen käsityksen mukaista Karjalankannaksen murretta. Kartta-aineistossa ylipäätään rajantakaisia alueita on luettu *karjalaan* seuraavasti.

Karjalan alueessa mukana Venäjän puolelle sijoittuvia alueita:

- eteläkarjalaiset 13 % (N = 16)
- pohjoiskarjalaiset 28 % (N = 18)
- pääkaupunkiseutulaiset 26 % (N = 53).

Rajantakaisten alueiden kieltä ovat *karjalana* pitäneet suhteellisesti lähes yhtä useat pohjoiskarjalaiset kuin pääkaupunkiseutulaisetkin, runsas neljäsosa *karjalan* maininneista. Eteläkarjalaisilla tällaiset aluerajaukset ovat harvinaisempia. Koska kartta-tehtävässä pyydettiin nimeämään ja paikantamaan nimenomaan suomen murteita, voidaan päätellä, että vastaajat eivät ole tulkinneet rajantakaisia alueita *karjalankielisiksi*. Rajantakaiset alueet käsittävät karttapiirroksissa yleensä joko koko luovutetun alueen (Raja-Karjalan, Laatokan Karjalan ja Karjalankannaksen) tai osia siitä. Kuitenkin pelkästään Karjalankannaksen on *karjalaksi* nimennyt vain yksi pääkaupunkiseutulainen. Silloin kun *karjalan* alueeseen on sisällytetty sekä nykyisen Suomen puoleisia että luovutettuja alueita, yleensä mukana on nimenomaan Pohjois-Karjala, harvemmin Etelä-Karjala.

Kokonaan Suomen itärajan taakse *karjalan* on sijoittanut 11 prosenttia pohjoiskarjalaisista ja kuusi prosenttia pääkaupunkiseutulaisista *karjalan* maininneista haastatelluista. Eräät pohjoiskarjalaiset kertoivat haastatteluissa siirtokarjalaistaustastaan, ja muutamat sanoivat vierailleensakin luovutetun Karjalan alueella. Mainittakoon, että pohjoiskarjalainen, joka oli merkinnyt karttaan koko aineiston suurimman määrän

murteita, kaksikymmentä, oli erotellut Pohjois-Karjalan eteläosiin sijoittuvan *karjalan* lisäksi *laatokankarjalan* ja sen pohjoispuolelle *Äänis-Uhtua-Karjalan*, joita hän siis piti suomen murteiden alueina. Eteläkarjalaisten ryhmästä pelkät luovutetun Karjalan aluerajaukset puuttuvat. Turun seutua edustavien kartoista päätelmiä luovutettujen alueiden asemasta ei voi tehdä, koska heidän käyttämässään karttapohjassa on ainoastaan nykyisen Suomen alue. Koetta uusimatta on vaikea tietää, yhdistyisikö *karjala* lounaissuomalaisen mielestä nimenomaan menetettyjen alueiden kielimuotoon.

Nykynuorten käsitysten mukaan *Karjalan murre* puhutaan siis itärajan tuntumassa varsinkin Pohjois- mutta myös Etelä-Karjalan maakunnan alueella. *Karjalan murre* ei enää yhdisty ensisijaisesti Karjalankannakseen eikä yksinomaan Etelä-Karjalaankaan. Se, että kansanomaisissa murrekäännöksissä vielä 2000-luvulla *karjalan murteella* on tarkoitettu nykyisen Etelä-Karjalan puhekieltä, johtunee sukupolvien eroista: murreoppaiden, -käännösten ja -sanakirjojen laatijat ovat enimmäkseen jo keski-ikäisiä, jotka ovat perineet aiempien sukupolvien Karjala-käsitykset. Nykynuorille ne eivät enää sellaisenaan ole välittyneet, vaan *karjala* ja *Karjalan murre* ovat saaneet osin uuden tulkinnan.

3 Rajakarjalaistaustaisten käsityksiä ja muistikuvia *karjalasta*

Rajakarjalaistaustaisten haastattelujen lähtökohtana oli se, että informanteiksi valikoituneilla on karjalaiset juuret. Sen vuoksi haastatteluissa ei erikseen kysytty, miten haastateltavat nimittivät synnyinseutunsa tai sukunsa syntymäpaikan kielimuotoa, vaan kysymykset koskivat muistikuvia itse kielestä, siihen suhtautumista uudella asuinpaikkakunnalla sekä kielen tulevaisuutta. Haastateltavien edustama *karjala* on ollut joko varsinaiskarjalan etelämurretta Ilomantsin itäkylissä, suurimmassa osassa Suojärveä, Suistamolla ja osassa Impilahtea tai livvinkarjalaa Suojärven Hirsylänmutkassa, Salmassa ja Impilahden itäosissa (Jeskanen 2005: 216). Raja-Karjalan kielessä on kuitenkin ollut vanhastaan myös suomen vaikutusta, eniten alueen länsilaidalla. Rajakarjalaismurteita on sen vuoksi luonnehdittukin *sekamurteiksi* (Genetz 1880: 167; E. Leskinen 1934: V–VI; Nirvi 1961: 129) tai *välimurteiksi* (Ahtia 1936: 4–5).

Puhuessaan lapsuuskotinsa kielestä haastateltavat käyttivät omaehtoisesti useimmiten sanaa *murre*: *karjalan murre*, *karjalainen murre*, *Salmin murre*. Tällä nimitystavalla on pitkät perinteet: jo 1930-luvulla luovutetussa Karjalassa käsitteellä *karjalan murre* viitattiin sekä suomen että karjalan kielen murteisiin (Torikka 2004).

- (1) Serkuista esmerkiks, Alma-tädin lapsetham puhu ihan tätä karjalam murretta. Heill_oli isä sikäläinen. (Suistamo, ISY 2013)
- (2) [Impilahdella syntyneen Oilin kielestä:] Oilit alakkaa ollas sitä viimestä sukupolovvee missä sitä vielä sitä oikeeta murretta kuulee. (Impilahti, ISY 2012)
- (3) [Karjalaisyhdistyksen kokouksissa] joskus on sitte joitaki tämmösiä, kertomuksia kun ohjelmaa suoritetaan ne on karjalam murteella sitten olluj ja.

Että tuota pikkusen niinku yritellään ja, näitä karjalammurteisia lauluja ja sillä tavala joskus mutta tuota, ei kovim paljon. (Salmi, ISY 2012)

Kaija Heikkisen (1989) tutkimuksen salmilaissiirtolaisille oman kielen suhde suomeen on ollut epäselvä ja määrittynyt puhetilanteen ja puheenaiheen mukaan: venäjän kieleen liittyvässä kontekstissa salmilaiset olivat ilmoittaneet puhuvansa *suomea*, mutta vertaillaessa omaa kieltään suomeen heillä oli tarve erottaa nämä toisistaan. Omaa kieltä oli vaikea määritellä, ja sitä kutsuttiin vaihtelevasti *karjalan murteeksi*, *karjalan kieleksi*, *rajamurteeksi*, *vanhaksi kieleksi* ym. (Mts. 350.)

Rajakarjalaistaustaisten informanttien puheessa *karjalan murteen* rinnalla esiintyy myös *karjalan kieli* -nimitys, joka paikoin voi johtua haastattelijan puheenvuoroista mutta myös siitä, että arkipuheessa sanoja *kieli* ja *murre* käytetään toistensa synonyymeina (Mielikäinen & Palander 2002: 91, 2014b: 34–39). *Karjalan kieli* -käsite on eräiden haastateltavien mukaan tullut yleiseen tietoisuuteen ja käyttöön vasta viime vuosikymmeninä, jolloin on alettu puhua karjalan kielen aseman parantamisesta ja kielen elvytyksestä. Esimerkiksi eräät 1950-luvulla syntyneet haastateltavat kertoivat, ettei heidän kouluaikanaan Raja-Karjalan puhekieltä eroteltu eri kieleksi.

- (4) Kyllä meitä opetettiin niiku suomem mur- et se [Suistamalla puhuttu kieli] o suomem murre ja esimes äiti, kuoli seitkytseittemä silloj jo oltiiv vähän, vähän eri mieltä mut varmaan tuota, hänellej jos joku vakavissaan ois sanonut että tuota et karjalan kieli et tämä on kieli nin tuota, ihan ens alakuun luultavastih hän ei ois, oikeen ottanu sitä tosissaan tai ois vä- vähätellykkin. (Suistamo, ISY 2013)
- (5) Sehän ol' aina, karjalam murteesta puhuttiin. – – Sanosin että, vajoa kymmenev vuotta on sii- nyköi siitä aikoa kur ruvettii puhumaa, varsinaisesti karjalan kieles ja sitä niinkun, yleisemmi niinkun tunnusettii ja ruvettii että on karjalan kieli on karjalan kieli eikä mikääm murre. (Suistamo, ISY 2013)

Eräät haastateltavat, jotka pitivät Raja-Karjalan murteita suomen murteina, perustelivat käsitystään alueen historialla: Raja-Karjala on kuulunut Suomeen, mistä syystä kielikin on *suomea*. Salmissa syntyneen mukaan karjalaa ei kannatakaan elvyttää, koska on jo olemassa hyvin kehittynyt suomen kieli.

- (6) Kyllähä se [Impilahden murre] varmaa suomen murre' 'on koska Suomeehan se o 'ollu (Impilahti, ISY 2012).
- (7) Suomen kielihä se karjalaki oli. – – Suomen kieli on hyvä kieli ja ei siin ole, syytä lähteä, näihin murteisiin. (Salmi, ISY 2012)

Myös monet vienankarjalaiset näyttävät pitävän omaa kieltään suomena, vaikkakin nimittävät sitä vaihdellen *suomeksi*, *suomen murteeksi*, *suomen karjalaksi*, *karjalaksi* tai *vienankarjalaksi*. Vienan länsiosien karjalaiset eivät näe kovinkaan suurta eroa

Suomen puolella puhuttavan kielen ja oman kielensä välillä, mutta pitävät siirtymää livvinkarjalaan jyrkempänä. (Kunnas & Arola 2010: 126–127; Kunnas 2013: 303–309.)

Livvi-nimitys ei kaikille haastatelluille ollut tuttu. Sen tunsivat lähinnä ne, jotka olivat opiskelleet karjalaa esimerkiksi vapaaopiston kursseilla tai tutustuneet kieli-tieteilijöiden karjalaa koskeviin kirjoituksiin. *Livvi* on aunuksenkarjalaisten itses-tään käyttämä nimitys, jonka taustalla on venäjän sana *ljudi* 'ihmiset' ja joka on sanan heikkoasteisesta vartalosta abstrahoitu asu (Grünthal 1997: 77). *Livvi*-nimitys sekaan-tui muutamalla haastatellulla kielenimeen *liivi*:

- (8) [H: Opettaja on livvin kieltä äidinkielenääm puhuva.] No liivin kieli on eri asia. (Salmi, ISY 2012)

Livvi-nimityksen tunnettuutta kommentoi eräs informantti seuraavasti:

- (9) Sanottii, luvettii suomensukuset kansat luvettih, aina ja sanottii ni, niithän ne sano_tta mari ja livvi ja, sitten, mutta ei, niin kun kielialueena ei sitä, siihe aikaam minum mielee ainakaaj jiiäny ollenkaa ett_ol' jos ollu että, livvin k- mut sitä livvin kiel'i ol' ymmärrettävä, murrealue, ka- karjalaisille. (Suis-tamo, ISY 2013)

Esimerkissä 9 suistamolainen haastateltava viittaa koulunkäyntiinsä, jonka hän aloitti Raja-Karjalassa ja jota sittemmin jatkoi Joensuun seudulla Pohjois-Karjalassa. Hän mainitsee etnonymit *mari* ja *livvi*, mutta toteaa, että kielenimenä *livviä* ei käytetty. Tämä pitänee paikkansa, sillä suomensukuisten kielten omakieliset nimitykset (mm. *mari*, *udmurtti*, *komi* ja *saame*) tulivat lingvistienkin käyttöön vasta 1980-luvun lopulta lähtien. Esimerkiksi Aimo Turunen puhuu vuonna 1982 ilmestyneessä artikkelissaan *varsinaiskarjalasta* ja *aunukselaismurteista*, mutta mainitsee, että Neuvostoliiton puolella erillisiä murteita nimitetään usein kieliksi. Siten aunukselaismurteita sanotaan sikäläisittäin *livvin kieleksi* (mas. 65–66). Parissa aiemmassa artikkelissaan (1965, 1973) Turunen käyttää pelkästään nimityksiä *karjala* ja *aunus* tai *karjalais-* ja *aunukselais-murteet*. Karjala-aunus ja aunukselaismurteet ovatkin nimityksinä puoltaneet paikkaansa juuri siksi, että ne ovat selvästi erottuneet *liivistä* (esim. Lyytikäinen 2013).⁴

Useimmat haastateltavat eivät käyttäneet karjalan kielitieteellisen ryhmittymisen mukaisia murteiden nimiä (varsinaiskarjala, vienankarjala ja eteläkarjala, aunuksen-tai livvinkarjala). Esimerkiksi *Salmin kieli* tai *Salmin murre* erottui omaksi kieli-muodokseen (myös Pyöli 2013: 161), eikä sitä pidetty aunukselaisena murteena.

- (10) Se on Sal^amin kieltä, sanottiin ennen. – – [Aunuksen Karjalan kieli] no joo, se voi, se ov vähä erilainem mutta tuota, Salmin kieli oli Salmin kieli. (Salmi, ISY 2012)

4. ELDIA-hankkeen Venäjän Karjalassa tehdyssä tutkimuksessa yksikään sikäläinen haastateltu ei nimittänyt äidinkieltään *livviksi*, vaan sen sijasta käytettiin suomeksi, venäjäksi tai karjalaksi nimitystä *karjala* (Karjalainen, Puura, Grünthal & Kovaleva 2013: 96).

- (11) Tain no minä puhun Salmin murteesta kun, karjalan kieli on sitten, niin kun erikseem mutta mi-, vai mitenkä sanotaan että eikö Salmim murre ook kuitenki ihan niin kum murteensav vai kuinka? (Salmi, ISY 2013)

Alueen- tai paikannimikantaiset murteennimitykset ovat yleisiä ei-lingvistien keskuudessa myös suomen murteista, joita nimitetään esimerkiksi *Lapin, Kainuun, Pohjanmaan, Turun* tai *Oulun murteiksi*, harvemmin kuitenkin pitäjännimien perusteella (ks. esim. Palander 2011: 33–38).

Eräät impilahtelaistaustaiset informantit olivat sitä mieltä, ettei heidän kotikielensä juuri poikennut Pohjois-Karjalan murteesta. Kylien välillä oli tosin eroa: esimerkiksi Impilahden Hippola, josta aineistossa on kolme haastateltavaa, ei ollut yhtä ”murteellinen” kuin Ruokojärven ja Syskyjärven kylät. Impilahden kieli erosi Suistamon, Suojärven ja Salmin rajakarjalaisesta kielestä, joka oli jo kauempana suomesta.

- (12) Impilahdellaki puhuttiin eri kylissä erilaista murretta ja tämä Hippolan kylä oli hy- lähinnä, se ei ollu hyvin murteinen kunta [tarkoittaa: kylä]. Muum muassa sitte Ruokojärvi Syskyjärvi ja, kul lähti Salmir rajaam päin siellä puhuttii enemmän murretta. – – Impilahdella se karjalan kieli ei ollut niin, erikoinen että sev vois omaks kielek sanoo. Mur- murreha se lähinnä on. – – Viereisissä pitäjissä Suistamo, Suojärvi, Salmi, niissä se oj jo enemmän, ja Impilahti Ruskeala Sortavala ne, jo vähän erottuu jotta ne oli niin kum puhtaampaa tuosta, ihan Raja-Karjalam murteesta. (Impilahti, ISY 2012)
- (13) Eihän se karjalan kieltä puhuttu sielä [Impilahdella], iham puhasta. Se ol' jonnaillaista murretta. (Impilahti, ISY 2012)
- (14) Mutta kyllä se täälä niin kun li-, likempänä kun tätä, rajjaa asuttii tätä nykystä rajjaa, nin niillä eij_ook kyllä erroo paljo täyn- tän, entisten asukkaihen kansa sit t- murtteela. Mut siellä Suistamo ja, Suojärvi ja mitä kaikkee niitä oli siinä [H: Korpiselkä] Korpiselkä nin se ihan rajan, nin niissä on iso ero. Ni sen, sen jo tietää kuule ensimmäisestä lauseesta että se on, rajakarjalaisia olleet. (Impilahti, ISY 2012)

Impilahden kielellisestä asemasta ovat tutkijatkin olleet erimielisiä. Kettusen murrekartastossa Impilahden itäpuoli on karjalankielinen ja länsipuoli kuuluu savolaismurteiden ”Sortavalan murrepiiriin” (1940a, 1940b: 162–164). Terho Itkosen murreryhmytyksessä (1965: 31) koko Impilahti on jätetty karjalankieliseksi alueeksi. Jeskasen mukaan (2005: 215–216) kieliraja tai oikeastaan -rajoja kulkee Impilahden halki niin, että pitäjän itäosat ovat livvinkarjalaa, keskiosat varsinaiskarjalaa ja läntisin kaistale suomea. Edellä mainittu Hippolan kylä sijaitsee Impilahden keskiosissa, Ruokojärvi ja Syskyjärvi Hippolan itäpuolella. Hippola ja Ruokojärvi ovat kuuluneet siihen osaan pitäjää, jossa on ollut varsinaiskarjalan vaikutusta, kun taas Syskyjärvellä kieli on ollut selvemmin livvinkarjalaista. (Punntila 1992: 4, 8–9.)

Monet olivat tietoisia rajakarjalaisen kotikielensä sekakoosteisuudesta. Jo alkuperäisessä kotikyylässä oli voitu puhua ainakin osaksi suomea, ja kansakoulu käytiin suomeksi. Jeskasan (2005) selvityksen mukaan Raja-Karjalassa asiointikieli oli jo ennen sotia muuttumassa suomeksi. Uskonto vaikutti kielieroihin niin, että ortodoksit puhuivat karjalaa enemmän kuin luterilaiset. Kommunikoidessaan toistensa kanssa rajakarjalaiset saattoivat käyttää sekä suomea että karjalaa tilanteen ja puhekumppain mukaan. (Mas. 229–235.) Suomen kieli oli alkanut yleistyä Raja-Karjalassa virkamiesten tulon ja teollistumisen myötä. Esimerkiksi Suojärvellä rautatien valmistuminen 1920-luvulla oli vaikuttanut luterilaisväestön joukkomuuttoon alueelle. Sekavioliitot vahvistivat osaltaan suomen kielen asemaa. (Hämynen 2011: 133–139, 144–149, 2013: 187–189.)

- (15) Suojärvellehen tuli kolomekymmentäluvulla, paljon ihmisiä muualta Suomesta. Kun se teollistu. Niin tuota, onhan jo silloin tulluk kosketus näihin ru-, ruotseihin ['luterilaisiin']. Ja ja tuota, silloin jo on niinkun opittu sitä, kanssakkäymistä ja, s- tätä suomen kieltä sitten. (Suojärvi, ISY 2013)
- (16) [Onko Suistamon kieli eri kieli vai suomen murre?] Siltä ja väliltä. Se on, se on joissakin, asioissa miusta, siis eri kieli, mutta sitten, kun kuitenkin, suomen kieltä on siellä kaikki nämä, nämä jotka sinne tuli, tämmöset, liikemiehet ja, ja muut virkamiehet niin, nehän käytti sitä kieltä. – – Ja kun liikkuvat, suistamolaisetki. Sortavalassa ja muualla nin sielähän ne sai vaikutteita. (Suistamo, ISY 2013)

Uudella asuinpaikkakunnalla siirtolaisilla oli pyrkimystä mukautua suomenkielisiin. Siirtolaiset kokivat oman kielensä erilaiseksi ja myös ympäristön painostuksesta alkoivat muuttaa sitä suomeksi. Siirtokarjalaisilla on ollut vaihtelevia kokemuksia kantaväestön suhtautumisesta heihin. Tutkimuksissa on mainittu, että erityisesti ortodoksista uskontoa on vierastettu, ja lapset ovat kokeneet koulukiusaamista sen vuoksi. Kuitenkin myös karjalan kieltä on jouduttu varomaan, kun jopa opettajat ovat pilkanneet ainekirjoituksiin lipsahtaneita karjalaisia muotoja. (Raninen-Siiskonen 1999: 174–175, 2011: 256–258; Jeskanen 2005: 251–254; Nupponen 2005: 169; Kananen 2010: 89–90, 188–189.) Myös oman aineistoni rajakarjalaiset kertoivat äidinkielensä tietoisesta välttelystä uudella asuinpaikalla:

- (17) Siirtolaisena ku olttiin ni ei sielä niitä [karjalaisia] sanoja ollu_t se piti niinku peittää jos mitä ois ollu. (Impilahti, ISY 2012)
- (18) Katok ku se välillä [toisen maailmansodan jälkeen], koko karjala piti unhoos se piti oli vähä semmosta aikoo että, sitä piti soppettuu tähän, paikkakun-. (Impilahti, ISY 2012)
- (19) No isähän ei tietenkäi oli koulut käynyt siellä Salmissa että. – – Mutta sitten, sitte kun tänne evakkoon tultiin ni oli, pakotettiin puhumaan kirjakieltä

eikä, eikä tuota, tämmönehä se oli ongelma, varmasti joka puolella. (Salmi, ISY 2013)

Suomeen mukautuvaa kielimuotoa haastateltavat nimittivät *sekakieleksi* tai *seka-karjalaksi*. Sen vastakohtana on *puhdas karjala*. Vastaavanlaiset kansanomaiset käsitteet ovat olemassa suomen murteistakin: ilmausta *sekakieli* maallikot käyttävät esimerkiksi aluemurteiden keskinäisestä sekoituksesta tai nykynuorten puhekielen ja tasoituneen murteen sekoituksesta, joka ei ole aitoa, *puhdasta murretta* eikä *puhdasta suomea* eli yleiskieltäkään (Mielikäinen & Palander 2014b: 87, 228–230). Säilynyttä karjalaa kuvattiin *kauniiksi karjalaksi*, joka on samanlainen ideaalikielimuoto kuin *puhdas karjala*.⁵

- (20) Mull_o se-, semmonen muistikuva että, kum meillä puh- puhuttiin kotona [Lieksassa] sitte, niin se oli semmosta sek-, sekakieltä. Että ei se ollut ennää puhasta Suojärvem murretta karjalan kieltä. (Suojärvi, ISY 2013)
- (21) Vanhempien kieli sekakarjallaa, karjalaisia sanontoja ja yksittäisiä sanoja karjalaa mutta pääasiallisesti pohjoskarjalaista suomee. (Suojärvi, ISY 2013)
- (22) Voi ihmem miten ne lieksalaiset [alkuaan suojärveläiset sukulaiset] puhu kaunista karjalam murretta ja niiltä ei olluk kyllä, sumentunu. – – myö kum puhuttiin niin ni hänen kansaa ol niin helppo kommunikoiija ku häm puhu niin kaunista karjalan kieltä nin ni. (Ilomantsi, ISY 2012)

Puhekielen karjalaisuusaste vaihteli perheessä esimerkiksi niin, että toinen vanhemmista oli joko tietoisesti tai huomaamattaan omaksunut nopeammin suomen kielen. Integroituminen kyläyhteisöön vaikutti kielen vaihtumiseen; useimpien tähän tutkimukseen haastateltujen perheissä aktiivisempi kontaktien solmija oli isä, harvemmissä äiti. Isovanhemmat säilyttivät karjalaisen kielimuodon parhaiten. (Vrt. Jeskanen 2005: 235–236.)

- (23) Minuv van-, vanhemmat, pyrkivät, niinkun ehkä tiedostamatta tai, samaistummaan sittem paikallisiin. Eli, eli tuota pyrkivät käyttämään tätä paikallista kieltä sitte. Murretta, mitä tämä nyt on sitte, pielisjärveläistä, savolaista murrettahan tämä nyt jotaki on. – – Minusta tuntu että isä niinkum pyrki vielä enemmän, samaistummaan paikallisiin kun äiti sitte. (Suojärvi, ISY 2013)
- (24) Äitillähän oli aika paljo karjallaa. Isä puhu ehkä enemmän tätä, niin ku sanottaanko suomen kirjakieltä. (Suojärvi, ISY 2013)

5. Vienan Karjalassa *kaunista karjalaa* sanotaan puhuttavan erityisesti Vuokkiniemellä. Tällä tarkoitetaan, että sikäläinen karjalan kieli on säilynyt vanhoillaan eikä siinä ole venäläislainoja siinä määrin kuin muualla vienankarjalassa. *Kauniille karjalalle* ovat tyypillisiä myös kuvaileva sanasto, vertaukset, sananparret ja sutkaukset. (Pekka Zaikov, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.2014.) Vrt. koulun lukukirjan nimeen *Kaunista karjalua* (Zaikov 1993).

- (25) Miula käänttyy nytten – jollai tavala tähän äitimurteeseen kun, sehä on ku sieltä tulivat tänne ni se piti vähä niinku soppeuttuut tähän kielleen. Mut mummohan oli jo, niiv vanha, nin tuota sehän ei, sillä tavala se kieli tarttunut ku hääm puhu sitä ommaa murrettaan ni –. (Suistamo, ISY 2013)

2000-luvun alussa tehdyssä selvityksessä (Jeskanen 2005: 240–241) runsaat puolet karjalaisvastaajista oli sitä mieltä, että puhuessaan keskenään siirtolaiset käyttivät enimmäkseen karjalaa. Kuitenkin suomen kieltä käytettiin jo rinnalla. (Vrt. Kananen 2010: 207; Raninen-Siiskonen 2011: 258.) Myös oman aineistoni haastatteluista käy ilmi, että vanhemmat karjalaistivat kieltään tavatessaan karjalaisia sukulaisiaan tai tuttaviaan. Nuorella polvella tilanteista vaihtelua aiheutti koulu, missä pyrittiin puhumaan suomea.

- (26) Ja kum mä oon syntyny, niin kotona ei enää silloin puhuttu, karjalaa. Elikkä ainoastaan silloin kun tuli sit sukulaisia, tai muita tuttavii kylään, ni silloin kieli muuttui sitten karjalaksi. (Suojarvi, ISY 2013)
- (27) Sehän oli siihe 'aikaa et kotona puhuttii eri kieltä, perhheen kanssa, mutta sitten, kun kouluum mäni, nin, se kieli niinkun varmastim muuttuu. Ettei ollu huomauttamista luu-, luulisin ainakii. Taikka oliko sitte hiljaa. (Suistamo, ISY 2013)

Rajakarjalaistaustaisten aineistossa on kaksi informanttia, jotka pyrkivät puhumaan koko keskustelun ajan karjalaa, vaikka haastattelija puhui itäistä savolaismurretta. Näitä henkilöitä voinee luonnehtia kaksikielisiksi, vaikka heidän tuottamansa karjala, Salmisissa puhuttu livvinkarjala ja Suistamon varsinaiskarjala, onkin osin suomalaistunut.

4 Luonnehdintoja *karjalasta*

4.1 Yleisimmät luonnehdinnat

Mentaalikartta-aineistoa kerätessä haastateltavia pyydettiin kuvaamaan, millaisia heidän karttaan merkitsemänsä murteet olivat ja miten niitä puhuttiin. Yleensä vastaukset olivat niukahkoja, ja joukossa oli haastateltavia, jotka jättivät osan merkitsemistään murteista kokonaan luonnehtimatta. *Karjalan murretta* kommentoi kuitenkin 103:sta tämän murteen maininneesta 82 eli noin 80 prosenttia. Useimmilla *karjala*-nimitystä käyttäneillä oli siis jokin tieto tai käsitys murteesta. Myös rajakarjalaistaustaisilta kysyttiin, millaista oli se karjala, jota he olivat kuulleet lapsuudessaan. Koska lähes kaikkien rajakarjalaistaustaisten haastattelut keskittyivät aiempaan kotikieleen, kaikilla oli siitä ainakin yleisluonteisia käsityksiä tai havaintoja.

Taulukkoon 2 on koottu kummankin informanttiryhmän tavallisimmat (vähintään kahdella esiintyneet) *karjalan* kielenaineksiin tai muihin ominaisuuksiin liittyvät maininnat. Kielenaineksia haastateltavat kommentoivat joko luonnehtimalla niitä tai antamalla niistä esimerkkimuotoja.

Taulukko 2.

Karjalan luonnehdinnat mentaalikartta-aineistossa ja rajakarjalaistaustaisten haastattelu-aineistossa.

Mentaalikarttojen karjala (N = 103)			Rajakarjalaisaineiston karjala (N = 31)		
Kielenainekset	f	%	Kielenainekset	f	%
<i>mie (sie)</i>	64	62	soinnilliset klusiilit	9	29
diftongiutuminen	10	10	<i>mie (sie)</i> tai <i>minä (sinä)</i>	7	23
geminaatio	8	8	č	7	23
loppuheitto	2	2	h	6	19
geminaatiota vähemmän kuin savossa	2	2	liudennus	3	10
Kielen luonnehdinnat	f	%	Kielen luonnehdinnat	f	%
nopea	11	11	pehmeä	13	42
vaikutteita venäjistä	8	8	vaikutteita venäjistä	8	26
iloinen	3	3	nopea	7	23
vaikea ymmärtää	3	3	laulava	6	19
intonaatio	3	3	”nuotti”	4	10
vahva, voimakas	3	3	rytmi	2	10
ei yhtä leveää kuin Kuopiossa	3	3	kevyt	2	6
monisanainen	2	2	sointuva	2	6
suorapuheinen	2	2	lämmin	2	6
			soljuva	2	6
			kuin musiikkia	2	6

Kartta-aineiston *karjalan* ylivoimaisesti yleisin kielenpiirre olivat yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit *mie* ja *sie*. Ne mainitsi 62 prosenttia *karjala*-nimitystä käyttäneistä, ja noin viidesosalla (20:llä) ne olivat ainoa piirre, jolla murretta luonnehdittiin. *mie* ja *sie* ovat mainituin kielenaines myös *Pohjois-Karjalan* tai *Etelä-Karjalan murteeksi* nimetyistä suomalaismurteista (Palander 2011: 119, 121, 127, 129–130).

- (28) *Mie, sie, myö*. Aika nopeeta puhetta. Tuttavallinen murre. Konsonantteja ei lisätä kuten savossa. (Lemi, Palander 2004; *karjalan* alueeksi merkitty Etelä-Karjala ja Kannas)
- (29) *Mie, sie*. Puhuvat paljon, kuvailevia tarkoituksettomia sanoja. (Helsinki, HY 2002; Pohjois-Karjala ja Kuhmo)
- (30) *Mieekukieli; mie ku läksin mänemään nii myöhäl lähettii*. (Turku, TY 2009; Pohjois- ja Etelä-Karjala)

Huomattavasti harvemmat (10 % *karjalan* maininneista) olivat kiinnittäneet huomiota pääpainollisten *aa* ja *ää* -vokaalien diftongiutumiseen, jota nimitettiin useimmiten *viäntämiseksi* tai kuvattiin vokaalien muuttumiseksi. Suunnilleen samassa määrin oli havaittu yleis- tai erikoisgeminaatiota:

- (31) Viäntäminen: jos sanassa on pitkä vokaali, sitä vastaa murteessa kaksi eri vokaalia. Toinen muuttuu *i*:ksi tai muuksi. (Polvijärvi, Palander 2004; Pohjois- ja Etelä-Karjala sekä osia Laatokan Karjalasta ja Kannaksesta)
- (32) Lisää konsonantteja: *pittää*. (Turku, TY 2009; Pohjois-Karjala ja Kuhmo)
- (33) Tuplakonsonantteja, kuten *puhuttaa*, *männään*. (Outokumpu, Palander 2004; Pohjois-Karjala)

Muut kielenaineshavainnot, kuten viittaaminen loppuheittoon tai siihen, että *karjalassa* on vähemmän geminaatiota kuin *Savon murteessa*, olivat satunnaisia.

Karjalan yleisvaikutelman kuvauksissa kartta-aineiston informantit mainitsivat useimmin puheen nopeuden (11 %) ja venäläisvaikutteet (8 %):

- (34) Tyypillistä puheliaisuus ja nopea puheenparsi. (Helsinki, HY 2002; Pohjois-Karjala laajasti, alue ulottuu itärajan yli)
- (35) Nopea ja rönsyilevä puhetapa. (Turku, TY 2009; Etelä-Karjalan itäosat)
- (36) Hirveän paljon vaikutteita venäjältä; *mie*, *sie*, *hää*; Sanoja: *tsaikka*, *tantsut*, *praasnik*, *illatsut*; paljon sanastoa, joka Varsinais-Suomessa vierasta. (Turku, TY 2009; alueena suunnilleen Pohjois-Karjala)

Muutammat yhdistivät *karjalaan* iloisuuden tai vahvuuden tai kommentoivat murteen intonaatiota. Eräiden mielestä murre oli vaikeaselkoista, mikä esimerkiksi 40 yhdistyy ”rajantakaiseen” karjalaan eli mahdollisesti karjalan kieleen. Myös ero savolaismurteisiin oli havaittu: *karjala* ei ollut yhtä leveää kuin Kuopion seudun murre.

- (37) Murre on iloista pajatusta. (Lappeenranta, JoY 2000; Pohjois- ja Etelä-Karjala, sydänsavolaisalue ja Kainuun itäosat)
- (38) Slaavilainen melankolia, itkijät, optimismi, voima, vahva ilmaisu. (Vantaa, HY 2002; Etelä-Karjala ja Pohjois-Karjalan eteläosat)
- (39) Äänenpaino käy kuopassa, josta nousee takaisin: *pittää mennä*; tähän liittyy rajantakainen puhetapa; heleys, ilo (liittyy myös aluemieliokuvaan). (Turku, TY 2009; Pohjois-Karjala ja Kuhmo)

- (40) Rajan takana, vierasperäisemmän oloinen murre, eivät puhu ihan selkeästi joten murteesta ei välttämättä saa selvää. Tietynlainen nuotti. (Rääkkylä, Palander 2004; Raja-Karjala)

Maininnat *nuotista* eli intonaatiosta kertovat haastateltavien huomanneen eron oman murteensa ja kuvattavan murteen sävelkulussa tai puheäänien korkeudessa. Intonaatioeroja ei ole murrealueittain selvitetty, mutta Eeva Yli-Luukon (1993) tutkimus yli 300 pitäjänmurteen näytteistä osoittaa, että suomen murteet näyttäisivät jakautuvan korkeaäänisiin eteläisiin (lounais-, kaakkois- ja hämäläismurteet) ja matalaäänisiin pohjoisiin (pohjalais- ja savolaismurteet). Kaakkoismurteisiin kuuluvissa inkeriläismurteissa puheääni vaihtelee huomattavan laajalla alueella, noin kahden oktaavin alalla. (Mas. 218; Pallonen & Yli-Luukko 1995: XI–XV.) Kansanomaisessa metakielessä kaakkoismurteista puhetta on kuvattu muun muassa *kimakaksi* ja kovaääniseksi, *huutamiseksi* (Mielikäinen & Palander 2014b: 214), ja ilmeisesti yleisemminkin Itä-Suomen murteiden intonaatio kiinnittää lännempänä asuvien huomiota.

Osassa luonnehdintoja on kyse Prestonin termin metakieli 2:sta (ks. johdantoa): kun murretta kuvaillaan *iloiseksi*, *monisanaiseksi* tai *suorapuheiseksi*, kommentoidaan itse asiassa murteen puhujia. Iloisuus ja puheliaisuus ovat tunnetuimpia karjalaisstereotyyppioita (ks. Topelius 1983 [1899]: 154–155; Nupponen 2005: 200).

Rajakarjalaistaustaisten tyypillisimmät kielenaineshavainnot koskivat konsonanttipiirteitä ja yksikön 1. ja 2. persoonan pronomineja. Konsonanteista kuvattiin klusiilien soinnillisuutta, joka oli havaituin piirre (29 %:lla haastateltuja). Siitä annettiin esimerkkimuotoja, kuten *buabo* 'isoäiti', *briha* ja *mändiih tuldii da oldiih*. Lisäksi kommentoitiin affrikaattaa, jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta sekä liudennusta.

- (41) Koot muuttuu geeks ja sitten, älläkil liudentuu: *tel'l'iämäh. Älkää tel'l'ätkö.* (Salmi, ISY 2013)
- (42) Eräät sanat jotka liuvennettaan tää esmes *dee*-kirjain. Ja kyllähän se oli vaikee näille rajakarjalaisille oppilaille [oppia ääntämään suomeksi]. (Suistamo, ISY 2013)
- (43) [Äidinäiti] ku 'aina sano että, *tul-*, *tulkoaha birttih kah-*, *kaččomah mium pirttih.* (Ilomantsi, ISY 2012)
- (44) Se jotenkkii se *hoo* minusta oli siinä niin kum mukana, niissä sanoissa [mummon puheessa]. (Ilomantsi, ISY 2012)
- (45) Ne oli tuommosta *tulkah syömäh.* Niitä, niitä semmosia, ihav vaan. Ja *olokah ihmisiks.* (Ilomantsi, ISY 2012)

Erityisesti affrikaattaa havainnollistettiin useilla sanastollisilla esimerkeillä, kuten *iče, čintsoi* [*senčoi, seŋčoi* 'eteinen'; KKS], *čihkattii* ['kikatettiin'], *pinčakon* [*pinžakka,*

pindžakko 'takki, pusero'; KKS], *jäičyt* [jäiččä 'kananmuna'; KKS], *čulččina*, *čupukka* ja *kačo*.

Kun kartta-aineiston nuoret mainitsivat *karjalasta* tyypillisimmin yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit, rajakarjalaistaustaisilla havainnot niistä ylsivät vasta toiselle sijalle (23 %) soinnillisten klusiilien jälkeen. Informanttien taustan mukaisesti ne jakautuivat varsinaiskarjalaisten *mie*, *sie* -varianttien ja livviläisten *minä*, *sinä* -muotojen kesken. Se että persoonapronominit eivät olleet kaikkein eniten huomiota saanut piirre, johtunee siitä, että rajakarjalaistaustaiset haastateltavat asuvat Pohjois-Karjalassa, missä tavataan jo vanhastaan sekä *mie*- että *minä*-varianttia (Kettunen 1940a: 112). Rajakarjalaismurre ei siis tältä osin ole ratkaisevasti eronnut nykyisen asuinpaikan murteesta.

(46) Että *mie* ja *sie* ja, ja kaikkee -tä, oli tämmösiä sanoja. (Impilahti, ISY 2012)

(47) Vaikka Impilahti ja Salmi ovat rajapitäjiä, nämä impilahtelaiset sanoo *mie* ja *sie*. Mutta Salmi ei ollut *mie* ja *sie* vaam *minä* ja *sinä*. (Salmi, ISY 2012)

Yleisluonnehdinnoissa rajakarjalaistaustaiset kuvasivat *karjalaa* tavallisimmin *pehmeäksi* (42 %). Samalla tavoin karjalankieliset ovat kuvanneet äidinkieltään myös Venäjällä (Karjalainen ym. 2013: 150). ”Pehmeydellä” on viitattu ainakin soinnillisiin klusiileihin *g*, *d* ja *b*, suhusibilantteihin ja affrikaattaan sekä konsonanttien liudentuneisuuteen mutta mahdollisesti myös rajageminaation puuttumiseen (esim. 53). Se, mitä ”pehmeys” on haastateltaville merkinnyt, käy ilmi muun muassa kuuntelutestin yhteydessä käydyistä keskusteluista:

(48) *Mugah*, pehmennys-*g*, täällä sanotaan, Pohjos-Karjalassa *mukkaan*. (Salmi, ISY 2013)

(49) Onko konsonantit vähän pehmeempiä [Salmin murteessa]? Pehmeys siinä ehkä on. (Salmi, ISY 2013)

(50) Outi-mummo ei käytä *iče*. Sillee. Hän käyttää pehmeempää ässä. (Ilo-mantsi, ISY 2012)

(51) *Iče* just, nii. Pehmee *če*. (Impilahti, ISY 2012)

(52) Siin_oj joku pehmonen, sanonti semmone_t s_ei oon niinku jotta *tietäjä* [näytteessä *t'ietäjä*]. – – *T'i-*, *t'ietäjäksö* [tavoittelee liudennusta *t:hen*] se sano se_on sitä karjalaa. (Impilahti, ISY 2012)

(53) Onhan siinä se pehmeys jotenki. – – Karjalaiskielessä suojärveläismurteessa nin siinähän kaikki mennee jotenki hyvim pehmeästi sujuvasti soljuvasti. (Suojärvi, ISY 2013)

Kartta-aineiston informanttien tavoin rajakarjalaistaisetkin pitivät venäjän kielen vaikutteita tyypillisenä *karjalalle* (26 %). Venäläisvaikutteita kuultiin kielen yleisilmeessä ja intonaatiossa, joita on kuvattu sanoilla *painotus* ja *nuotti*, sekä erityisesti sanastossa.

- (54) No siinähan [vanhempien puhekielessä] on ollut siltes tietysti sitä venäjän, venäjäm painotusta ja karjalan kielen, koska sieltähä se om painotus tullus siihe. Karjalan kieleenkii minun, minun tietäksen. (Impilahti, ISY 2012)
- (55) Se [karjalan nuotti] om pehmeämpi, ja tuota ehkä se on sittev venäläisvaikutteine. – – Sielähän [Suojärvellä] oli paljo vaikutteita Venäjäm puolelta, taiv Venäjän Karjalasta. Ja sieltähän tuli paljo venäläisiä sanoja ja sitä kulttuurua kaikkee. (Suojärvi, ISY 2013)
- (56) Oliha sielä muutama semmone sanonta että, venäjänkielisiäkiiv vähä siinä seassa. Perunakit tais olla ’oliko se *kartohka* ja, semmosia sanoja joitaki ’on. (Impilahti, ISY 2013)

Muut metakieliset yleisluonnehdinnat koskivat prosodisia ominaisuuksia, kuten puhenopeutta ja rytmiä, sekä erityisesti intonaatiota. *Karjalaa* kuvattiin muun muassa *laulavaksi*, *sointuvaksi* ja *soljuvaksi* ja sitä verrattiin musiikkiin.

- (57) Äiti puhu hyvin nopeeta. (Ilomantsi, ISY 2012)
- (58) Kun äkkiä pittää tapahtuu niin se pittää puheki ollan nopee. (Suistamo, ISY 2013)
- (59) Se puhheen rytmi ja, et jotenkkiis se oli semmonen niinkun laulavampaa, se puhe. (Suojärvi, ISY 2013)
- (60) – – nin se on semmosta, niinkul laulua. Vähä niinku puron solinaa. (Suojärvi, ISY 2013)
- (61) Ja sitte minusta se [mummon puhe] oli jotenkkiis semmosta hyvin soljuvaa ja lämmintä se puhe. Et siitä tuli semmonen niinku, et hyvin semmosta sointuvaa jotenkkii että erilaista kun tämä nykyinen ilomantsilainen. (Ilomantsi, ISY 2012)
- (62) Sehän aaltoili ylös ja alas ja se oli, sehä oli niinkum musiikkii sekkiip puhettyli. (Ilomantsi, ISY 2012)

Intonaatioon liittyviä havaintoja on jo taulukossa 2 kaikkiaan 16; lisäksi yksittäisiä mainintoja oli puheen *helisevyydestä* ja *sulavuudesta*. Tutkimusten toistaiseksi puuttuessa on vaikea sanoa, missä määrin karjalan kielen intonaatio muistuttaa suomen

kaakkoismurteiden sävelkulkua. ”Laulavuus” on nimittäin tyyppillistä muun muassa inkeriläismurteille (Pallonen & Yli-Luukko 1995: IX).

4.2 Kahden *karjalan* vertailua

Kartta-aineiston nykynuorten ja rajakarjalaistaustaisten *karjala*-kuvauksissa on yhteisiä piirteitä mutta myös eroja. Yhteistä on huomion kiinnittäminen persoonapronomineihin, varieteettien luonnehtiminen nopearytmisiksi ja venäläisvaikutteisiksi sekä viittaaminen sävelkulkuun. Yleisluonnehdinnat ovat paljolti positiivissävyisiä. Kartta-aineiston *karjalaa* on sanottu *kaikkein sympaattisimmaksi murteeksi*, se on myös *leppoisaa, ystävällistä ja tuttavallista*, sitä puhutaan *lupsakkaasti*, lausahdukset ovat *tosi ilmeikkäitä ja murteesta saa positiivisen kuvan*. Tässä joukossa on tosin kriittisiäkin kommentteja, sekä länsi- että itäsuomalaisilta, ja niissä huomiota kiinnitetään muun muassa yleiskielestä poikkeavaan diftongiutumislähtöön ja murteen vaikeaselkoisuuteen:

- (63) *Viäntää ja kiäntää*; sanat ei ainakaan mitä ne oikeasti ovat; vaikeammin äännettävissä kuin kirjakielessä. *Mie, sie, rotinat, voittoa* 'voittaa'. (Polvijärvi, Palander 2004; alueena Pohjois-Karjala)
- (64) Tuplavokaalit muutetaan, ehkä vielä pahemmin kuin Savossa (esim. *Riäkylä*). (Espoo, HY 2002; Pohjois-Karjala ja Kainuun eteläosa)
- (65) Lapin ja Karjalan murteita puhutaan niin, ettei välttämättä ymmärrä. (Vantaa, HY 2002; luovutettu Karjala)
- (66) Negatiivisessa mielessä tulee taas yksinkertainen kuva: tulee väkisin mieleen, että älykkyyssosamäärä ei ole samalla tasolla, maalaisuus. (Turku, TY 2009; Pohjois-Karjala ja Kuhmo)

Rajakarjalaistaustaisten *karjala*-luonnehdinnat ovat sisällöltään pelkästään positiivisia, osin jopa runollisia, kuten murteen vertaaminen *puron solinaan*, sen kuvaaminen *sielukkaaksi* tai ääntämyksen määrittelemisen siten, että se *lähtee sydämestä*. Mielenkiintoista murteen kuvailuissa on, että rajakarjalaistaustaiset eivät kertaakaan käyttäneet ilmausta *viäntäminen* oman murteensa diftongiutumismuutoksista, vaikka diftongiutuneita pitkiä vokaaleja *karjalan* kielessä on jälkitavuisakin, toisin kuin esimerkiksi Pohjois-Karjalan savolaismurteissa, joissa nämä diftongit ovat oienneet (*suoloo, leipee*; vrt. karj. *suoloa ~ suolua, leibeä ~ leibiä*). Kansanomainen termi *viäntäminen* (*viäntäminen*) on vakiintunut savolaismurteiden kuvauksiin (Mielikäinen & Palander 2002: 96, 2014b: 139; Nupponen 2011: 65, 103–104, 177), mutta käytännössä maallikoiden, etenkin muiden kuin itäsuomalaisten, on vaikea määritellä *karjalan* ja *savon* eroja. Kun siis pohjoiskarjalaisetkin voivat sanoa omaa *karjalan*, *Pohjois-Karjalan* tai *Savo-Karjalan murrettaan viäntämiseksi* tai *väännöksi* ja tulevat näin kuvailleeksi murteensa savolaisväriä, rajakarjalaiset eivät käytä termiä omaan puhekieleensä viitattessaan.

Rajakarjalaistaustaisilta haastateltavilta kysyttiin, onko karjalasta jäänyt mitään tunnusmerkkejä heidän omaan puhetekseen. Vastauksista oli poimittavissa sellaisia seikkoja kuin rytmi, karjalaiset sanonnat ja sanat sekä imperatiivin käyttö (konditionaalin sijasta direktiiveissä), mutta erityisesti nuorimmat haastateltavat totesivat, ettei heitä voisi enää puheen perusteella pitää karjalaisina. Kiinnostavaa on, että 31 haastateltusta 14:ssä esiintyy ajoittain rajageminaation puuttumista, josta informantit itse eivät nähtävästi ole tietoisia (myös H. Leskinen 1974: 367). Kysymykseen omaan puheen karjalaisuudesta haastateltava saattoi vastata esimerkiksi seuraavasti:

- (67) Empä *usko koska* minun puheeni lieñnee tätä, tätä lieksalaista, sekamurretta. Savolaisuutta. (Suojärvi, ISY 2013)

Havaintojeni mukaan rajageminaatio voi kuitenkin puuttua jopa kolmannen polven siirtolaisilta, siis sotien jälkeen nykyisen Suomen puolella syntyneiltä 50–60-vuotiailta karjalaissukujen jäseniltä. Tämä lausefoneettinen piirre onkin niitä karjalaisuuksia, jotka jäävät jäljelle viimeisiksi puhekielen suomalaistuttua (myös esim. Turunen 1965: 27; Hirvonen 1972: 36–92, 1973: 82). Rajageminaatiottomuus on säilynyt hyvin myös Kurkijoelta, Heinjoelta ja Kirvusta muuttaneilla kaakkoismurteisilla siirtolaisilla (H. Leskinen 1974: 367, 1980: 71, 89, 91). Mentaalikartta-aineiston *karjalasta* rajageminaation puuttumista ei ole kommentoitu, mutta aineistossa on maininta, jonka mukaan pohjoiskarjalaiset ovat huomauttaneet ilmiöstä Lappeenrannassa asuvalle (*hernekeitto ilman toista k:ta*; Kohonen 2003).

5 Käsityksiä Pohjois-Karjalan *karjalasta*

Se, miten havainnoijien vaihtelevat murretaustat vaikuttavat aluemurteesta saatavaan kuvaan, käy hyvin ilmi Suomen Pohjois-Karjalan maakunnan murteita koskevista käsityksistä. Länsi- ja eteläsuomalaisille Pohjois-Karjala on maantieteellisesti etäinen, ja heistä harvoilla on henkilökohtaisia siteitä alueeseen. Niinpä pääkaupunkiseutulaisten mielikuvissa Pohjois-Karjalan murre on itäsuomalaista *mie, sie* -murretta, joka voi kuulua joko ”Karjalaan” tai ”Savoon” ja johon yhdistyy lupsakkuus, monisanaisuus ja kuvaileva sanasto (Palander 2011: 116, 121, 123). Turun seudulta kotoisin olevien käsitykset ovat paljolti samanlaisia: alueen murretta voidaan nimittää *Itä-Suomen, Karjalan, Pohjois-Karjalan* tai *Savon murteeksi*, ja sille ovat ominaisia *mie, sie* -pronominien lisäksi muun muassa iloisuus, lupsakkuus, leppoisuus, nopeatempoisuus, soljuvuus ja soinnillisuus (TY 2009). Mielikuvat ovat enimmäkseen myönteisiä.

Itäsuomalaisten suhtautuminen Pohjois-Karjalan murteisiin jakautuu maakunnittain niin, että pohjoiskarjalaiset haluavat nähdä selvän eron oman murteensa ja ”Savon” eli pohjoissavolaisen murteen välillä. Pohjoiskarjalaiset eivät pidä omaa puhekieltään savolaisena tai ainakaan yhtä murteellisena kuin *Savon murretta*, mitä kuvaavat sellaiset kommentit kuin että Savon murre on *pahemman kuuloista kuin karjalan murre* tai että Savon murre on kuin *liioiteltua Pohjois-Karjalan murretta*. Sen sijaan eteläkarjalaisten mielestä Pohjois-Karjalan murre on selvästi savolaisvoittoista, vaikkakin lievempää sa-

voa kuin Kuopion seudulla. (Palander & Nupponen 2005: 39, 41.) Osa pohjoiskarjalaisista arvelee, että muut suomalaiset pitävät heidän murrettaan maalaismaisena. Tästä on havaintoja paitsi omassa aineistossani myös eräissä muissa tutkimuksissa:

- (68) [Pohjois-Karjalan murre] maalaista murretta. Kaikki *pittää viäntää*. (Rääkkylä, Palander 2004)
- (69) Eteläsuomalaiset kyllä sanovat [Pohjois-Karjalan murretta] maalaismurteeksi. (Eno, Palander 2004)
- (70) Meidän [liperiläisten] murre kuulostaa varmaan ihan juntille ja haiseekin lannalle. (Liperi, Pajarinen 1995: 145)
- (71) *Mie ja sie* kuulostavat tosi juntilta. (Pyhäselkä, Könönen 2007: 49)

Tällaiset murrekompleksit ovat mahdollisia kyllä muidenkin murteiden puhujilla, esimerkiksi turkulaisilla (TY 2009) ja pääkaupunkiseudulla asuvilla (Palander 2011: 73; Mielikäinen & Palander 2014a s. v. *juntti*, *junttimainen*, *maalainen* ja *maalaismurre*). Ne kertonevat jonkinasteisista itsetunto-ongelmista: tiedosta tai oletuksesta, että muiden alueiden asukkaat eivät välttämättä arvosta näitä murteita vaan vähättelevät niitä (kielellisestä alemmuudentunnosta ks. Inoue 1999: 148).

Verratessaan omaa puhekieltään *Savon murteeseen* pohjoiskarjalaiset korostavat karjalaisuuttaan. Karjalaisuuden perusteleminen jää kuitenkin Prestonin termin (ks. johdantoa) enimmäkseen globaalille tasolle, eli sanotaan, että *Savon murre* on *aikailevampaa* tai *leveää* tai että savossa sanat ovat pitempiä kuin Pohjois-Karjalan murteessa (Palander & Nupponen 2005: 37–38). Kielenaineksilla karjalaisuutta perustellaan paljolti *mie*, *sie* -muotoisilla persoonapronomineilla. Esimerkiksi imitaatiotestissä, jossa pohjoiskarjalaiset ja pohjoissavolaiset jäljittelivät toistensa murretta ja kuvailivat omaa murrettaan, pohjoiskarjalaiset mainitsivat diftongiutumista, diftongien reduktiota ja yksikön 3. persoonan *pi*-päätettä sisältäviä muotoja savolaismurteesta mutta eivät omasta murteestaan, vaikka todellisuudessa niitä tavataan kummallakin alueella (Kokkonen 2010: 50–54). Pohjoiskarjalaisten tunne murre-erosta savolaisiin on vahva: maantieteellistä murrerajaa ”Savon” ja ”Savo-Karjalan” välillä voidaan kuvata *ääretömän syväksi* (Outokumpu, Palander 2004). Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, millaisena Pohjois-Karjalaan siirtyneet rajakarjalaiset tai heidän jälkeläisensä ovat kokeneet pohjoiskarjalaisen murreilmaston.

Eräs suistamolaissyntyinen kertoi, että Etelä-Pohjanmaalla ja Pohjois-Savossa vietettyjen siirtolaisvuosien jälkeen muutto Pohjois-Karjalaan oli tuntunut hyvältä ratkaisulta. Kodikas vaikutelma oli syntynyt paitsi ortodoksikirkoista myös tutuista persoonapronomineista:

- (72) Kuitenkiik ku täälä puhuttiim *mie* ja *sie*. Ni sehä oli jo paljon. – – Sehä ois ku kottiin tullu. (Suistamo, ISY 2013)

Useammat kuitenkin olivat sitä mieltä, että verrattuna Raja-Karjalan kielimuotoon Pohjois-Karjalan murteet ovat täyttä savoa; ero rajakarjalaismurteeseen on kuin *yöllä ja päivällä* (Ilomantsi, ISY 2012; Suojärvi, ISY 2013). Pohjois-Karjalan murre on leveämpää ja hitaampaa kuin rajakarjalaismurteet, ja se kuulostaa jopa rumalta:

- (73) Se Ilomantsim murre oj jollakit tavala semmosta pikkusen niinkul leveempää se, kieli. Kum mejjän kieli [Karjalassa]. – – Ne puhu niinkun harvempaa ja, ja rauhallisemmij ja, ja tuota eivät oo nii vilkkaita. (Suistamo, ISY 2013)
- (74) Just tää tytär joka ol' tuossa matkassa ni, aina sanoo, ”mitä varte äiti se on niil leveetä ja rummoo” kun tulloo näitä pohjoskarjalan sanoja sinne. (Suistamo, ISY 2013)
- (75) [Puolison rajakarjalaisessa suvussa ei] niin viänttän kiänttäl leveestip puhuta [kuin yleensä Pohjois-Karjalassa]. (Suojärvi, ISY 2013)
- (76) Mutta sem minä muista 'että ne [Polvijärvellä] minum mielestä puhuvat niir rumaa kieltä. Erikoisesti semmonenkis sana ku 'urkon. Se om mulle 'ihan iskostautunu, se tarkotti ilmeisestik kokonaan tai. (Suistamo-Suojärvi, ISY 2012)

Rajakarjalaistaustaiset puhuvat siis Pohjois-Karjalan murteista samaan tapaan kuin pohjoiskarjalaiset savosta. Leveyden, hitauden ja rumuuden lisäksi kuvaukset sisältävät muun muassa sellaisia adjektiiveja kuin *kova, jäykkä, tönkkö* ja *töksähtelevä*, kun rajakarjalaisten oma äidinkieli on *pehmeää*. Kovuus-vaikutelma johtuu esimerkkien perusteella loppu-*k*:sta, soinnittomista klusiileista ja geminaatiosta, jonka vuoksi murteessa on ”enemmän konsonantteja”:

- (77) [Lapset sanoivat Ilomantsin murteesta:] Se on kovoo tämä. Täällä kirkolla vielä: *tulukkeek*. Vielä *koo kee* tuli loppuun. *Tulukkokook*. (Ilomantsi, ISY 2012)
- (78) Vähä nopeempaa [karjala], – – täytyy olla vähä niin kun tämmöstä sulavampaa pehmeempää että ei, ei oon niin kolokotusta tämmöstä. *Elekkee, olokkoo sitte 'immeisiks* [karjalassa:] *olgoa ihmisiks lapset*. (Ilomantsi, ISY 2012)
- (79) Jotenki tämä savolaismurre ol' niin ku kovempi. – – Ääntäminenki ol' ihan erila-, jytystä ['erilaista']. (Suistamo, ISY 2013)
- (80) [Nyky-Ilomantsin murre:] No se o 'enemmäj jäykempi. Tämä on enemmän pehmeetä ja, niin kul *libietä* tätiks ['kuten täti sanoisi']. Se ei lähen niin sula-vastik kun lähti [karjala]. (Ilomantsi, ISY 2012)
- (81) Pohjoskarjalaset jotenkkiit tuntu kielenä tämmösiä tönkköjä. (Suistamo, ISY 2013)

- (82) Ja Lieksan paikallismurre' on hidasta, ja venyttelevää, ja semmosta, ei nyt iham piikkikästä mut semmosta, töksähtelevää. Siel_ on niim paljon konsonanttia enemmän kum mitä on sitten karjalan kielessä. (Suojärvi, ISY 2013)

Suomalaisten kansanomaisissa kuvailuissa *kovuus* ja *töksähtelevyys* yhdistetään useimmiten länsi- ja eteläsuomalaisiin murteisiin, ja syynä erityisesti *töksähdys*-vaikutelmiin ovat lounaismurteiden loppu- ja sisäheittoilmiöt sekä mahdollisesti jälkitaavujen pitkien vokaaliainesten lyheneminen (esim. *tämssi* 'tämmöisiä'; Mielikäinen & Palander 2014b: 92, 115–116, 202–203). Tämä osoittaa hyvin sen, että sama metakielinen ilmaus voi merkitä lingvistisesti eri asiaa sen mukaan, mikä on vertailukohta.

Rajakarjalaistaustaiset pitävät omaa *karjalaansa* Pohjois-Karjalan murteita ilmaisu-kykyisempänä. Karjala on kuin *runonlaulantaa* tai *-lausuntaa*, karjalaisten kerrontatyyli on *rikasta* ja sanasto kuvaavampaa kuin Pohjois-Karjalassa:

- (83) Suomen kielikin tuntuu aika kovalta ja, ja tuota, eikä siinä, eikä se ilmase oikeestaan lähelekkää semmosta kun karjalan kieli. – – Sehän soi, karjalan kielihän soi, ja sointuu, ja sillä tavalla niin kum minun korvaan. Että, et se om melkeen niin kun, vertais että tuota, kirveelä pilkkoo halkoja tai sitten, kai-vertaa puuveistoksia. (Suistamo, ISY 2013)
- (84) [Suistamon murre on] paljo pehmiempiä ja, pal'jo pal'jo ilmasukykysempää kun tämä savolaismurteet. – – [Suomen kielessä] pitää kolme sana olla ni siel_ol' yks. Yks sana saman asian ajo ku tiäl kolme pitää olla. Suomen kielessä tai savos. (Suistamo, ISY 2013)

Kun muut suomalaiset liittävät yleensä kuvailevan sanaston runsauden nimenomaan savolaismurteisiin (esim. Mielikäinen 2008: 102–105; Nupponen 2011: 186–187), rajakarjalaistaustaiset pitävät karjalan kielen sanastollista ilmaisuvoimaa ylivertaisena savolaismurteisiin ja siis myös Pohjois-Karjalan murteisiin nähden. Mielenkiintoista on, että muut pohjoiskarjalaiset eivät käytettävissä olevan aineiston mukaan juuri näe siirtolaisten kieltä erityisenä *karjalana* eivätkä kommentoi sitä. Ne yksittäiset havainnot, joita Raja-Karjalan *karjalasta* on (esim. 40), koskevat murteen vierasperäisyyttä ja vaikeaselkoisuutta sekä intonaatiota. Kartta-aineiston nuoret eivät lienekään tutustuneet siirtokarjalaisten kieleen siten kuin heidän vanhempiensa ja isovanhempiensa ikäluokka eivätkä siten voi vertailla eri *karjaloita* toisiinsa.

6 Mielikuvien *karjalat* kokoavasti

Tutkimuksessani olen selvittänyt, mitä kielimuoto *karjala* tai *Karjalan murre* merkitsee nuorille suomalaisille heidän piirtämiensä murrekarttojen mukaan ja millaisia heidän metakielelliset kuvauksensa *karjalasta* ovat verrattuna rajakarjalaistaustaisten pohjoiskarjalaisten kuvauksiin omasta kielestään. Useimmille mentaalikartta-aineiston nuorille suomalaisille *karjala* tai *karjalan murre* merkitsee Suomen itärajan tuntumassa

puhuttavaa murretta, joka sijoittuu pääosin Pohjois- tai Etelä-Karjalaan tai kattaa kummankin maakunnan alueen. Yksittäisenä *karjalan* alueena Etelä-Karjala korostuu kuitenkin vain eteläkarjalaisten aluerajauksissa; pohjoiskarjalaiset, pääkaupunki-seutulaiset ja Turun seudulta kotoisin olevat ovat sijoittaneet *karjalan* tyypillisemmin Pohjois-Karjalaan, joskin on muistettava, että Turun seudun edustajien karttapohjasta luovutetut alueet puuttuvat. Joka tapauksessa näyttää siltä, että luovutettu Karjala ei nykynuorten mielikuvissa kuulu keskeisimpään *karjalan* alueeseen.

Karttapiirrosten *karjalasta* tiedetään erityisesti *mie* ja *sie* -pronominit. Muita murteen yhdistyviä kielenpiirteitä ovat diftongiutumisen ja geminaatio. Murteen kokonaisvaikutelmasta kuvataan nopeutta ja venäläisvaikutteita, mutta eräät kytkevät *karjalaan* myös iloisuuden, erottuvan intonaation ja murteen vaikeaselkoisuuden. Pääosin *karjalaa* kuvaillaan myönteisesti, mihin ovat vaikuttamassa jo aiemmilta sukupolvilta perityt stereotyyppiset käsitykset iloisista ja puheliaista karjalaisista. Nämä käsitykset saavat tukea myös nykyajan karjalaisina esikuvina pidettävistä julkisuuden henkilöistä (Mantila 2004: 332; Palander & Nupponen 2005: 49–50; Palander 2011: 154–155).

Itä-Suomen murteet ovat Länsi- tai Etelä-Suomessa asuville kaukaisia, eikä heillä siksi aina ole tarkkaa käsitystä *savon* ja *karjalan* eroista. Murteita voidaan luonnehtia samoilla piirteillä. Pohjoiskarjalaisille oma murreidentiteetti on osin ongelmallinen ja ristiiriitainen, koska maakunnallisesti he ovat karjalaisia mutta murteensa puolesta heidät yhdistetään savolaisiin, joihin he eivät halua kuulua. Pohjoiskarjalaiset kuvaavatkin *Savon murretta* kielteisemmin kuin omaa murrettaan. Osa tosin tunnistaa omasta *karjalastaan*kin samoja piirteitä kuin *savosta* (esim. *viäntämisen*, jolla viitataan diftongiutumiseen).

Sen sijaan rajakarjalaistaustaiset pohjoiskarjalaiset pitävät Pohjois-Karjalan murteita selvänä *savona*, joka on *kovaa* ja *rumaakin* kieltä verrattuna heidän omaan *pehmeään* karjalaansa. Rajakarjalaistaustaiset ovat havainneet oman kieltensä eroavan savosta erityisesti konsonanttipiirteiltään, joihin kuuluvat soinnilliset klusiilit, affrikaatta ja jälkitavujen *h*. Huomiota on kiinnitetty myös kielen rytmiin ja intonaatioon, jonka *laulavuutta* on kuvattu monin tavoin.

Rajakarjalaistaustaisilla ei nykyaineiston valossa näyttäisi olevan murrekomplekseja, vaikka sodan jälkeen toisen polven siirtolaiset olivatkin arkoja käyttämään äidinkieltään ja vaihtoivat sen ympäristön paineessa valtakieleen. Rajakarjalaiset kuvaavat omaa kieltään positiivisävyisesti ja tunnepitoisesti. Kuvaukset liittyvät menetetyn kotiseudun kokemusmaailmaan: aikuisena muuttaneiden siirtokarjalaisten on todettu luonnehtineen myös koti-Karjalan maisemia ja aluetta ”voimakkain laatusanoin” (Raninen-Siiskonen 1999: 101–102). Toisen polven siirtolaisille *karjalan* kieli on vanhastaan ollut suomen murre. Nykyään se on ”muistojen kieli”, jonka tulevaisuuteen he suhtautuvat varsin pessimistisesti. *Karjala on ylimääräinen kieli jolla eij_oo käyttäarvoa* (Salmi, ISY 2012). Vastaavanlaisia näkemyksiä ovat esittäneet monien aiempienkin tutkimusten *karjalaiset* (esim. Juntunen 1991: 91; Jeskanen 2005: 256–258; Lehikoinen 2008: 82–83).

Kansanlingvistisenä käsitteenä *karjala* merkitsee eritaustaisille suomalaisille eri asioita: ne, joita *karjala* koskettaa henkilökohtaisesti, näkevät sen lähempää ja hienojakoisemmin kuin ne, joille se on etäisempi varieteetti. Käsityksiin vaikuttaa eräänlainen abstraktio *karjalasta*, joka aiemmin yhdisti laajan alueen asukkaat toisiinsa mutta joka historian saatossa on hajonnut useisiin osiin. Nykysuomalaisten mieli-

kuvissa *karjalasta* on erilaisia tulkintoja, jotka elävät ja suhteutuvat toisiinsa sen mukaan, mihin *karjalaa* verrataan. Siten esimerkiksi pääkaupunkiseutulaisen ja rajakarjalaistaustaisen käsitykset *karjalasta* voivat täysin poiketa toisistaan.

Lähteet

Aineistolähteet

- HARJULA, ANNA 2003: Suomen kielen harjoitustyön aineisto, joka sisältää karttatehtävä- ym. haastatteluvastaukset 5 eteläkarjalaiselta informantilta. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HY 2002: Alueellisen ja sosiaalisen variaation kurssin yhteydessä oppilastöinä toteutettu haastattelu, johon liittyy karttatehtävä. 116 informanttia Helsingin seudulta. Kurssin pitäjät Hanna Lappalainen ja Johanna Vaattovaara. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- ISY 2012–2013: Rajakarjalaistaustaisten pohjoiskarjalaisten haastattelut. 31 haastattelua. Haastattelijat Marjatta Palander ja Helka Riionheimo. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- JoY 1998: Alueellisen variaation tutkimusmenetelmien kurssin yhteydessä oppilastöinä toteutettu haastattelu, johon liittyy karttatehtävä. 10 informanttia Pohjois-Karjalasta, 1 Etelä-Karjalasta. Kurssin pitäjä Marjatta Palander. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- 2000: Alueellisen variaation tutkimusmenetelmien kurssin yhteydessä oppilastöinä toteutettu haastattelu, johon liittyy karttatehtävä. 12 informanttia Pohjois-Karjalasta, 8 Etelä-Karjalasta. Kurssin pitäjä Marjatta Palander. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KOHONEN, LEENA 2003: Pro gradu -tutkielmaa varten kerätty aineisto Etelä-Karjalasta, joka sisältää karttatehtävävastaukset 22:lta ja muuta haastatteluaineistoa 13 informantilta. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KOSONEN, HENNA 2004: Suomen kielen harjoitustyön aineisto, joka sisältää karttatehtävä- ym. haastatteluvastaukset 5 pohjoiskarjalaiselta informantilta. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- PALANDER, MARJATTA 2004: Täydennysaineisto, joka sisältää karttatehtävä- ym. haastatteluvastaukset 26 pohjoiskarjalaiselta ja 13 eteläkarjalaiselta informantilta. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- SAROLA, MINNA 2004: Suomen kielen harjoitustyön aineisto, joka sisältää karttatehtävä- ym. haastatteluvastaukset 6 pohjoiskarjalaiselta informantilta. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- TY 2009: Murrekäsityksiä koskevat haastattelut ja karttatehtävät. 60 informanttia Turun seudulta. Aineiston keruun järjestänyt Tommi Kurki. Turun yliopisto, suomen kieli.

Kirjallisuuslähteet

- AHTIA, E. V. 1936: *Karjalan kielioppi*. Suojärvi: Karjalan kansalaisseura.
- ANTTONEN, HELENA 2004: *Kaik lutviutuup. Ankat haastaat ko Etelä-Karjalas*. Walt Disneyn Aku Anka -sarjakuvien suomennoksista Simpeleen seudun murteelle kääntänyt Helena Anttonen. Helsinki: Sanoma Magazines Finland.
- BOLF EK RADOVANI, JASMINE 2000: *Attityder till svenska dialekter. En sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar*. SoLiD 13. FUMS Rapport 201. Uppsala: Uppsala universitet.
- COUPLAND, NIKOLAS – WILLIAMS, ANGIE – GARRETT, PETER 1999: "Welshness" and

- ”Englishness” as attitudinal dimensions of English language varieties in Wales. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 333–343. Amsterdam: John Benjamins.
- GARRETT, PETER – COUPLAND, NIKOLAS – WILLIAMS, ANGIE 2003: *Investigating language attitudes. Social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- GENETZ, ARVID 1880: *Tutkimus Venäjän karjalan kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi*. Helsinki: SKS.
- GOOSKENS, CHARLOTTE – BEZOOIJEN, RENÉE VAN 2002: The role of prosodic and verbal aspects of speech in the perceived divergence of Dutch and English language varieties. – Jan Berns & Jaep van Marle (toim.), *Present-day dialectology. Problems and findings* s. 173–192. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 137. Berlin: Mouton de Gruyter.
- GRÜNTAL, RIHO 1997: *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- HEIKKINEN, KAIJA 1989: *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 9. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- HIRVONEN, TAUNO 1972: *Ilomantsin Mutalahden tienoon karjalaismurteen savolaistuminen sandhi-ilmiöiden valossa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kieli.
- 1973: *Ilomantsin Mutalahden puheenparteen vaikuttaneista tekijöistä*. – Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Idän ja lännen silta. Kalevalaseuran vuosikirja* 53 s. 78–82. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- HÄMYNEN, TAPIO 2011: *Metsä, raja ja suojärveläiset*. – Tapio Hämynen (toim.), *Omal mual, vierahal mual. Suojärven historia III* s. 20–204. Nurmes: Suojärven Pitäjöseura ry.
- 2013: *Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä Suomessa*. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa* s. 182–213. Helsinki: SKS.
- INOUE, FUMIO 1999: *Classification of dialects by image. English and Japanese*. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology. Volume 1* s. 147–159. Amsterdam: John Benjamins.
- ITKONEN, TERHO 1965: *Proto-Finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with particular reference to the Finnish dialects I:1*. SUST 138:1. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- JESKANEN, MATTI 2005: *Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa*. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 215–285. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- JUNTUNEN, TUIJA 1991: *Suomussalmen vienalaiskylien karjalankielisen sanaston säilymisestä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen ja saamen kielen laitos.
- KANANEN, HELI KAARINA 2010: *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*. Jyväskylä Studies in Humanities 144. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KARJALAINEN, HEINI – PUURA, ULRIKKA – GRÜNTAL, RIHO – KOVALEVA, SVETLANA 2013: *Karelian in Russia. ELDIA case-specific report*. Studies in European Language Diversity 16. Mainz: European Language Diversity for All. https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/0:314612 (24.10.2014).
- KENNETZ, KEITH 2010: *German and German political disunity. An investigation into the cognitive patterns and perceptions of language in post-unified Germany*. – Christina Ada

- Anders, Markus Hundt & Alexander Lasch (toim.), *Perceptual dialectology. Neue Wege der Dialektologie* s. 317–335. Berlin: Walter de Gruyter.
- KETTUNEN, LAURI 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Helsinki: SKS.
- 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. Helsinki: SKS.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja 1–6*. Lexica societatis fenno-ugricae XVI, 1–6. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1968–2005.
- KOHONEN, LEENA 2005: *Eteläkarjalaisnuoret murrehavaintojen tekijöinä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KOKKO, SUSANNA 2010: *Kahden ikäryhmän raahelaisten käsityksiä suomen murteista*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- KOKKONEN, MIRA 2010: ”Suattaapi olla” että ”tarvitaan appuu”. *Pohjoissavolaisten ja pohjoiskarjalaisten naapurimurteestaan tuottamista imitaatioista*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja 1–3*. Kolmas, uudistettu painos. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 170. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2012.
- KUNNAS, NIINA 2013: Vienankarjalaisten kielikäsitteitä. – Pekka Suutari (toim.), *Karjalakuva rakentamassa* s. 289–330. Helsinki: SKS.
- 2014: Viena Karelians as observers of dialect differences in their heritage language. Esitelmä On the border of language and dialect -symposiumissa Joensuussa 6.6.2014.
- KUNNAS, NIINA – AROLA, LAURA 2010: Perspectives on the attitudes of minority language speakers in the Torne Valley and Viena Karelia. – Helena Sulkala & Harri Mantila (toim.), *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millennium* s. 119–146. Helsinki: SKS.
- KURONEN, MATTI J. (toim.) 2000: *Karjalaisii katkismus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- KÖNÖNEN, EERO 2007: *Pyhäselkäläisnuorten havaintoja nuorten ja aikuisten sekä maalaisten ja kaupunkilaisten kielestä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- LAHIKAINEN, KAISU 1999: *Kallija tyttöläi*. Asterix-albumin alkuteos: R. Gosciny & A. Uderzo, *La rose et le glaive*. Kaakkoismurteelle muokannut Kaisu Lahikainen. Murreasun tarkastus: Heikki Leskinen & Heikki Kirkinen. Tampere: Egmont Kustannus Oy.
- LEHIKAINEN, SANNA 2008: *Karjalaa vai suomea? Karjalan kielen säilymisestä suojärveläissyntyisillä siirtokarjalaisilla*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- LESKINEN, EINO 1934: *Karjalan kielen näytteitä II. Aunuksen ja Raja-Karjalan murteita*. Helsinki: SKS.
- LESKINEN, HEIKKI 1974: Karjalaisen siirtoväen murteen sulautumisesta ja sen tutkimisesta. – *Virittäjä* 78 s. 361–378.
- 1980: Wie verschwindet ein Dialekt? Beobachtungen zur heutigen Umgangssprache der karelischen Umsiedler. – *Heutige Wege der finnischen Dialektologie* s. 67–91. *Studia Fennica* 24. Helsinki: SKS.
- LONG, DANIEL – PRESTON, DENNIS R. (toim.) 2002: *Handbook of perceptual dialectology. Volume 2*. Amsterdam: John Benjamins.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI 2013: Kielioppi elvyttää aunuksenkarjalaa. – *Kielikello* 1/2013 s. 35.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Helsinki: SKS.
- 2008: Savon murteet ja savolaismurteet. Vääntämistä ja retoriikkaa. – Riitta Räsänen (toim.), *Savo ja sen kansa* s. 60–107. Helsinki: SKS.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 87–110.

- 2014a: *Miten murteista puhutaan. Kansanlingvistinen sanakirja*. <http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan> (10.1.2015).
- 2014b: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: SKS.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NIRVI, R. E. 1961: Inkeröismurteiden asema. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 41 s. 99–139.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Iloisuus ja eloisa murre. Siirtokarjalaisten käsityksiä ja havaintoja murteista ja karjalaisuudesta. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 159–214. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2011: ”*Savon murre*” savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 11. Joensuu: University of Eastern Finland.
- PAJARINEN, JAANA 1995: *Liperin murre vuonna 1990. Muuttuuko Kivenpyörittäjienkin kieli?* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- PALANDER, MARJATTA 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111 s. 24–55.
- 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Suomi 200. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA – KURKI, TOMMI 2010: Turun murre turkulaisten mielikuvissa. Esitelmä XXXVII Kielitieteen päivillä Turussa 21.5.2010.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten ”karjala”. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALLONEN, JUHANI – YLI-LUUKKO, EEVA 1995: *Hietamäen murretta*. Suomen kielen näyttöitä 42. Helsinki: Painatuskeskus.
- PRESTON, DENNIS R. 1982: Perceptual dialectology. Mental maps of United States dialects from a Hawaiian perspective. – Dennis Preston (toim.), *Working papers in linguistics* 14:2 s. 5–49. University of Hawaii at Manoa.
- 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists’ views of areal linguistics*. Topics in Sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications.
- 1993: Folk dialect maps. – A. Wayne Glowka & Donald M. Lance (toim.), *Language variation in North American English. Research and teaching* s. 105–118. New York: The Modern Language Association of America.
- 1994: Content-oriented discourse analysis and folk linguistics. – *Language Sciences* 16 s. 285–331.
- 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language Awareness* 5 s. 40–74.
- 1998: Folk metalanguage. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Darius Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 75–101. Cardiff Roundtable in Sociolinguistics 3. Language, Power and Social Process 11. Berlin: Mouton de Gruyter.
- (toim.) 1999: *Handbook of perceptual dialectology. Volume 1*. Amsterdam: John Benjamins.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja* 1–3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55.

- Helsinki: Valtion painatuskeskus 1990–1994.
- PUNTTILA, MATTI 1992: *Impilahden karjalaa*. Castrenianumin toimitteita 41. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 64. Helsinki: Castrenianumin laitokset & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- PYÖLI, RAIJA 2013: Rajakarjalaiset ja muuttuva identiteetti. – Pekka Suutari (toim.), *Karjalakuva rakentamassa* s. 159–181. Helsinki: SKS.
- RANINEN-SIISKONEN, TARJA 1999: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Helsinki: SKS.
- 2011: Elämää uusissa kodeissa. – Tapio Hämynen (toim.), *Omal mual, vierahal mual. Suojärven historia IV* s. 254–263. Nurmes: Suojärven Pitäjäseura ry.
- REMLINGER, KATHRYN 2006: What it means to be a Yooper. Identity, language attitudes and variation in Michigan's Keweenaw Peninsula. – Markku Filppula, Juhani Klemola, Marjatta Palander & Esa Penttilä (toim.), *Topics in dialectal variation* s. 125–143. Studies in Languages 40. Joensuu: University of Joensuu, Faculty of Humanities.
- RUTANEN, SIRKKA 2007: *Tällviisii myö haastetaa. Etelä-Karjalan murteen kansandialektologista tarkastelua sarjakuvakäännösten pohjalta*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli, Joensuu yliopisto.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja 1–8*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–2008.
- TERVONEN, RIIKKA – VIRTANEN, MIKKO T. 2009: *Matkalle mukaan maakuntiin. Suomi-murre-suomi-sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- TOIVANEN, JAANA 2014: *Kansandialektologinen tutkimus Rautavaaran murteesta ja sen suhteesta Nurmeksen murteeseen*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- TOPELIUS, ZACHRIS 1983 [1899]: *Maamme kirja*. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna. Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta toimittanut Vesa Mäkinen. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- TORIKKA, MARJA 2004: *Karjala – kieli, murre ja paikka*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/index.shtml> (10.3.2014).
- TURUNEN, AIMO 1965: Suojärven murre. – Lauri Pelkonen (toim.), *Suojärvi I* s. 21–38. Kuopio: Suosäätiö.
- 1973: Raja-Karjalan murteet ja vepsän kieli. – Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Idän ja lännen silta. Kalevalaseuran vuosikirja* 53 s. 83–94. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- 1982: Raja-Karjalan murteet. – Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto* s. 65–89. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.
- YLI-LUUKKO, EEVA 1993: Perussäveljakauma suomen murteissa. – Antti Iivonen & Reijo Aulanko (toim.), *Fonetiikan päivät – Helsinki 1992. Papers from the 17th Meeting of Finnish Phoneticians* s. 209–219. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 36. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- ZAIKOV, PEKKA 1993: *Kaunistu karjalua 2. Luventakirja vienankarjalaksi*. Petroskoi: Karjala.

Liite 1

Kartta 2

Ks. <http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/41260/14627/>.

Liite 2

Kartta 3

Ks. <http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/41260/14628/>.

SUMMARY

How Border Karelians and other Finns view *Karelian*

The aim of this folk-linguistic study is to examine how Finns view *Karelian* or *the Karelian dialect*. The research material consists of interviews conducted between 1998–2009 with young adults from the provinces of Finnish North and South Karelia, the capital-city region around Helsinki and the Turku region in western Finland. These interviews included a mental map task in which interviewees were asked to place dialects they supposed to exist on a map of Finland and describe them. The maps were drawn by 284 informants, 103 of whom marked an area designating the *Karelian* dialect on the map. The comparison material is comprised of thirty-one free thematic interviews either with evacuees born in Border Karelia or their descendants, now living in Finnish North Karelia.

Young Finns placed *Karelian* in the province of North Karelia more often than in the province of South Karelia. Only South Karelians identify the area as located unambiguously in South Karelia. The portion of Karelia surrendered to the Soviet Union is not, in the minds of contemporary youth, the primary Karelian area. The most often observed Karelian linguistic features are the pronouns *mie* ‘I’ and *sie* ‘you’; diphthongisation and gemination were mentioned less frequently. Among the other characteristics of the dialect, its speed and Russian influence were frequently mentioned. The young depict *Karelian* partly in the same way as they do the *Savo dialect*. The Finns with Border-Karelian roots define their own dialect by mentioning consonant features which differ from the Savo dialects and the 1st and 2nd person singular pronouns *mie* ~ *minä* ‘I’, *sie* ~ *sinä* ‘you’. They characterise their variety in general by its ‘softness’, its Russian influences, and they use numerous terms to denote intonation. Nevertheless, they consider the Border-Karelian dialects to be Finnish. The descriptions of *Karelian* are mostly positive, regardless of the regional background of the observer.

The relativity of the concept of *Karelian* is well evidenced in how ‘Karelian’ Finns from different regions view the dialects of eastern Finland and the surrendered area. The differences are emphasised in the perceptions on the Finnish North Karelian dialects: while western and southern Finns, and especially the North Karelians themselves, see the spoken language of the province as *Karelian*, southern Karelian Finns

and those who have Border-Karelian backgrounds recognise it as the *Savo dialect*. Eastern Finns with Border-Karelian backgrounds describe the dialects of North Karelia partially with the same meta-language as the North Karelian people describe the *Savo dialect* and see their own language as unique and clearly different from *Karelian*.

Rajakarjalaistaustaisten ja muiden suomalaisten mielikuvia *karjalasta*

Kansanlingvistisen tutkimuksen aiheena ovat suomalaisten mielikuvat *karjalasta* tai *Karjalan murteesta*. Aineistona ovat vuosina 1998–2009 tehdyt haastattelut, joiden informantit edustavat nuoria aikuisia Pohjois- ja Etelä-Karjalan maakunnista sekä pääkaupunkiseudulta ja Turun ympäristöstä. Näihin haastatteluihin liittyy mentaalikartta-tehtävä, jossa haastateltavia on pyydetty sijoittamaan Suomen kartalle oletustensa mukaiset murteet ja kuvailemaan niitä. Kartta-aineistoa on kaikkiaan 284 informantilta, joista 103 oli merkinnyt murrekarttaansa *karjala*-nimisen alueen. Vertailuaineistona on 31 vuosina 2012–2013 toteutettua teemahaastattelua rajakarjalaistaustaisilta pohjoiskarjalaisilta, jotka ovat niin sanottuja toisen polven siirtokarjalaisia tai heidän jälkeläisiään.

Nuoret suomalaiset sijoittavat *karjalan* yleisemmin Pohjois- kuin Etelä-Karjalan maakuntaan. Vain eteläkarjalaisten mukaan alue on yksiselitteisesti Etelä-Karjalassa. Luovutettu Karjala ei nykynuorten mielikuvissa ole keskeisintä *karjalan* aluetta. Kielenpiirteistä havaituimpia ovat *mie*, *sie* -pronominit, harvemmin mainittuja diftongiutumisen ja geminaatio. Murteen muista ominaisuuksista mainittiin erityisesti nopeus ja venäläisvaikutteet. Nuoret kuvaavat *karjalaa* osin samoin kuin *savoa*. Rajakarjalaistaustaiset taas luonnehtivat omaa kielimuotoaan viittaamalla savolaismurteista poikkeaviin konsonanttipiirteisiin ja yksikön 1. ja 2. persoonan pronomineihin. Yleisvaikutelmasta he mainitsevat ”pehmeiden” ja venäläisvaikutteet sekä kuvaavat monin eri termein into-naatiota, mutta silti he pitävät rajakarjalaismurteita suomen murteina. *Karjala*-kuvaukset ovat valtaosin positiivissävyisiä arvioijan alueellisesta taustasta riippumatta.

Karjala-käsitteen suhteellisuus ilmenee hyvin siitä, miten ”karjalaisina” eri alueilta kotoisin olevat suomalaiset pitävät Itä-Suomen ja luovutetun alueen murteita. Erot korostuvat Pohjois-Karjalan murteita koskevissa mielteissä: kun länsi- ja eteläsuomalaiset sekä erityisesti pohjoiskarjalaiset itse näkevät maakunnan puhekielen *karjalana*, eteläkarjalaiset ja rajakarjalaistaustaiset tunnistavat siinä *savon*. Rajakarjalaistaustaiset kuvaavat Pohjois-Karjalan murteita osin samoin metakielellisin ilmauksin kuin pohjoiskarjalaiset *Savon murrettä* ja näkevät oman kielensä myös ilmaisukyvyltään *savosta* selvästi erottuvana ja ainutlaatuisena.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@uef.fi